

PROGRAM PRAC KONSERWATORSKO-RESTAURATORSKICH

**ELEWACJI KOŚCIOŁA PARAFIALNEGO PW. ŚW. BARBARY
W STAROGRODZIE**

**w zakresie: górna część elewacji frontowej wraz z dwoma oknami i niszą na osi oraz
zwieńczenie tej elewacji**

OPRACOWANIE:

KONSERWACJA DZIEŁ SZTUKI
KATARZYNA POLAK

60-707 Poznań

Toruń 2023

ZAWARTOŚĆ OPRACOWANIA:

I. KARTA IDENTYFIKACYJNA ZABYTKU I DOKUMENTACJI KONSERWATORSKIEJ	s. 3	
1. DANE PRZED ROZPOCZĘCIEM PRAC	s. 3	
2. DANE O DOKUMENTACJI	s. 3	
II. CZĘŚĆ OPISOWA	s. 4	1.
ZAGADNIENIA HISTORYCZNE	s. 4	
2. OPIS FORMALNY OBIEKTU	s. 10	3.
OPIS STANU ZACHOWANIA	s. 15	
III. DOKUMENTACJA FOTOGRAFICZNA STANU ZACHOWANIA	s. 18	
IV. WYTYCZNE I PROGRAM PRAC KONSERWATORSKICH	s. 31	

I. KARTA IDENTYFIKACYJNA ZABYTKU I DOKUMENTACJI KONSERWATORSKIEJ

1. DANE PRZED ROZPOCZĘCIEM PRAC

NR DZIAŁKI: 040402_2 obręb 0017.

NR REJESTRU ZABYTKÓW: 21/19 JE 25169, z dnia: 30.11.1929.

RODZAJ: budynek sakralny – kościół barokowy.

CZAS POWSTANIA: 1754.

LOKALIZACJA: Starogród, gm. Chełmno, pow. chełmiński, woj. kujawsko-pomorskie.

UŻYTKOWNIK: Parafia pw. Świętej Barbary w Starogrodzie, Starogród 49, 86-200 Chełmno.

TECHNIKA: fundamenty kamienne; mury z cegły ceramicznej pełnej na zaprawie wapiennej; dachy kryte dachówką ceramiczną, hełmy wież kryte blachą miedzianą...

WCZEŚNIEJSZE KONSERWACJE: - *tak* -

WCZEŚNIEJSZE DOKUMENTACJE: - *nie* -

2. DANE O DOKUMENTACJI

PODSTAWA I PRZEDMIOT OPRACOWANIA: program prac konserwatorsko-restauratorskich kościoła parafialnego pw. Św. Barbary w Starogrodzie, w zakresie: elewacja frontowa korpusu; elewacje wież flankujących elewację frontową.

LICZBA STRON DOKUMENTACJI: 32

ZAMAWIAJACY: Parafia pw. Świętej Barbary w Starogrodzie, Starogród 49, 86-200 Chełmno.

WYKONAWCA: Konserwacja Działa Sztuki – Katarzyna Polak, ul. A. Małeckiego 14 m 4, 60-707 Poznań.

AUTORZY DOKUMENTACJI:

mgr Katarzyna Polak - *dyplomowany konserwator, magister sztuki w zakresie konserwacji rzeźby kamiennej i detali architektonicznych*/ dyplom UMK nr 1273;

mgr Korneliusz Kuczykowski – *konserwator zabytkoznawca, magister ochrony dóbr kultury w zakresie konserwatorstwa*/dyplom UMK nr 1400/122933/2008.

AUTORZY FOTOGRAFII: Katarzyna Polak, Jakub Polak.

DATA I MIEJSCE WYKONANIA: wrzesień-październik 2023, Toruń.

MIEJSCE PRZECHOWYWANIA:

1 egz. - Użytkownik;

2 egz. - WUOZ w Toruniu, ul. Łazienna 8, 87-100 Toruń;

3 egz. - Wykonawca.

II. CZĘŚĆ OPISOWA

1. ZAGADNIENIA HISTORYCZNE

Starogród (niem. *Althaus, Althausen*); gród wzmiankowany w 1232 r., założony wcześniej, w związku z pierwszą translokacją Chełmna (łac. *Antiquum Culmen, Castrum Colmen*, niem. *Althaus Culm*)¹, następnie siedziba komturstwa, utworzonego pomiędzy 1246 r. i 1249 r.², w 1479 r. przejęty przez Polaków³. Od 1505 r. rezydencja i główny ośrodek władztwa biskupów chełmińskich⁴, gdzie rezydował burgrabia, personel gospodarczy i administracyjno-sądowy, zarządzający wsiami i folwarkami – kluczami starogrodzkim i papowskim⁵. Parafię w Starogrodzie założono prawdopodobnie w czasach krzyżackich, chociaż nie można wykluczyć, że istniała już w czasach piastowskich⁶, kiedy ziemie te znajdowały się pod zarządem książąt mazowieckich i biskupów płockich, podlegających metropolii gnieźnieńskiej⁷. W pocz. XIII w. był to obszar działalności misyjnej opata łękniewskiego Gotfryda i cystersów⁸, do 1234 r. pod zwierzchnictwem bpa misyjnego Chrystiana⁹, następnie w granicach nowoutworzonej Diecezji Chełmińskiej, którą włączono do metropolii ryskiej¹⁰. W okresie krzyżackim obszar parafii pomniejszono wyodrębniwszy parafię kijewską (w Kijewie Królewskim)¹¹. W latach 1466-

¹ Skąd wkrótce zostało przeniesione do dzisiejszego miasta. Na ten temat m.in.: W Chudziak, J. Bojarski, *Chełmno*

i Toruń: *Początki miast na ziemi chełmińskiej*, [w:] *Archaeologia Historica Polona*, t. 23, 2015, s. 83-105; S. Józwiak, *Translokacje Chełmna a powstanie komturstw staro- i nowochełmińskiego*, [w:] R. Czaja, J. Tandecki (red.), *Studia nad dziejami miast i mieszczaństwa w średniowieczu*, Toruń, s. 83-94; P. Ossowski, *Powiat i miasto Chełmno: monografia krajoznawcza*, Chełmno 1923, s. 3; S. Kujot, *Gdzie leżało pierwotne Chełmno?*, [w:] *Roczniki Towarzystwa Naukowego w Toruniu*, r. 16, 1909, s. 88-103.

² J. Tandecki, *Podziały administracyjne państwa zakonnego w Prusach*, [w:] R. Czaja, A. Radziwiński (red.), *Zakon Krzyżacki w Prusach i Inflantach: Podziały administracyjne i kościelne w XIII-XVI w.*, Toruń 2013, s. 35.

³ B. Chlebowski, W. Walewski (red.), *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. 9, Warszawa 1890, [hasło: *Starogród*] s. 253.

⁴ M. Biskup, *Dzieje Chełmna i jego regionu: Zarys monograficzny*, Toruń 1968, s. 148. Zmiana ta wiązała się z objęciem patronatu nad miejscowym kościołem.

⁵ Ibidem, s. 71. Dotychczasowe informacje na temat zamku w Starogrodzie zebrał T. Torbus, spr. *Zamki konwentualne państwa krzyżackiego w Prusach*, cz. 2, *Katalog*, Gdańsk 2023, s. 490-499.

⁶ S. Kujot, *Kto założył parafie w dzisiejszej diecezji chełmińskiej?*, cz. 2, [w:] *Roczniki Towarzystwa Naukowego w Toruniu*, r. 10, 1905, s. 140-141.

⁷ B. Chlebowski, W. Walewski, op. cit., s. 254.

⁸ A. Radziwiński, *Podziały kościelne w Prusach*, [w:] R. Czaja, A. Radziwiński, op. cit., s. 107.

⁹ Ibidem, s. 108.

¹⁰ O granicach i organizacji administracji kościelnej w Prusach Zakonnych i czasach późniejszych, np.: B. Kumor, *Kościelna geografia historyczna diecezji pruskich (1243-1993)*, [w:] *Komunikaty Mazursko-Warmińskie*, nr 1, 1996, s. 29-43; Idem, *Granice metropolii i diecezji polskich (966-1939)*, Lublin 1969.

¹¹ R. Len, *Kronika Parafii Starogód, powiat Chełmno, dekanat chełmiński, Diecezja Chełmińska, 1945-1947*, [rps], *Zbiory Parafii w Starogrodzie*, s. 1.

1772 diecezja znajdowała się w granicach Królestwa Polskiego, od 1566 r. podlegała metropolii gnieźnieńskiej¹². W XVI w. do parafii starogrodzkiej włączono Kokocko wraz z okolicą¹³. W 1641 r. należała do Dekanatu Chełmińskiego¹⁴. W 1667 r. urząd proboszcza sprawował jeden z ojców Dominikanów z Chełmna¹⁵.

Pierwszy kościół w Starogrodzie, początkowo pw. Św. Piotra¹⁶, odnotowano w 1276 r.¹⁷ Obecny, w stylu barokowym wzniesiono (wł. przebudowano i rozbudowano) w 1754 r., z fundacji bpa Wojciecha Stanisława Leskiego, uprzednio opata pelplińskiego¹⁸. Patronką świątyni obrano Św. Barbarę, której kult w tym miejscu sięgał poł. XIII w.¹⁹ Po 1772 r. siedzibę biskupa przeniesiono do kanonii przy katedrze w Chełmży²⁰, w latach 1785-1795 rezydencję w Starogrodzie sprzedano i rozebrano²¹. Na pocz. XIX w. terytorium diecezji znacznie powiększono²², w 1925 r. jej stolicę przeniesiono do Pelplina²³. W 1887 r. stan techniczny kościoła określono jako zadowalający²⁴. W koń. XIX w.²⁵ i w 1907 r.²⁶ został gruntownie odnowiony. W latach 1939-1945 parafia i kościół poniosły znaczne straty. Ostatnim przedwojennym proboszczem, zamordowanym przez Niemców w październiku 1939 r., był ks. Leon Lipski²⁷. Następnie zamknięto kościół i zrabowano wyposażenie, którego najcenniejsze elementy – monstrancje, kielichy, puszki, dzwonki, zabezpieczyli i przechowali parafianie²⁸. Nabożeństwa, sprawowane jedynie w najważniejsze dni przez księży z Chełmna, wznowiono po około półtorarocznej przerwie²⁹.

¹² A. Liedtke, *Zarys dziejów Diecezji Chełmińskiej*, [w:] *Nasza Przeszłość*, t. 34, 1971, s. 79-96.

¹³ Pozostałe miejscowości wchodzące w skład parafii to Bieńkówka, Borówno, Gutlin, Kałdus, Kiełb, Różnowo, Waczewo i Linda, w tym szkoły w Bieńkówce, Kiełpiu, Kokocku, Różnowie i Starogrodzie, R. Len, op. cit., s. 1.

¹⁴ M. G. Zieliński, *Archiwum Pary Chełmińskiej*, Bydgoszcz 2019, s. 270-271.

¹⁵ P. Czaplewski, A. Mańkowski (red.), *Diecezja chełmińska: Zarys historyczno-statystyczny*, Pelplin 1928, s. 153.

¹⁶ Ibidem.

¹⁷ T. Chrzanowski, M. Kornecki (red.), *Katalog Zabytków Sztuki w Polsce: Dawne województwo bydgoskie, Dawny powiat chełmiński*, t. 11, z. 4, Warszawa 1976, s. 122; J. Heise, *Die Bau- und Kunstdenkmäler der Provinz Westpreussen: Der Kreis Kulm*, H. 5, Danzig 1887, s. 16.

¹⁸ A. Liedtke, op. cit., s. 94-95; T. Chrzanowski, M. Kornecki, op. cit., s. 122; J. Heise, op. cit., s. 17.

¹⁹ W okresie 1242-1454 funkcjonowało tam centrum pielgrzymkowe państwa zakonu krzyżackiego w Prusach, zogniskowane wokół figury i relikwii przechowywanych w kaplicy zamkowej. Więcej na ten temat.: W. Rozyński, *Św. Barbara i Barbarka: wokół początków kultu świętej męczennicy*, [w:] W. Rozyński, W. Miszewski (red.), *Św. Barbara i Barbarka*, Toruń 2005, s. 17-18.; Idem, *Święci na pograniczu: o świętych w państwie Zakonu Krzyżackiego w Prusach*, [w:] *Komunikaty Mazursko-Warmińskie*, nr 2, 2006, s. 187-188.

²⁰ A. Liedtke, op. cit., s. 96.

²¹ Ibidem, s. 97; B. Chlebowski, W. Walewski, op. cit., s. 253.

²² O zmianach granic diecezji, P. Czaplewski, A. Mańkowski, op. cit., s. 98-99.

²³ Ibidem, s. 99.

²⁴ J. Heise, op. cit., s. 17.

²⁵ P. Czaplewski, A. Mańkowski, op. cit., s. 153.

²⁶ T. Chrzanowski, M. Kornecki, op. cit., s. 122.

²⁷ R. Len, op. cit., s. 3.

²⁸ Ibidem, s. 4.

²⁹ Ibidem.

W dniu 3 lutego 1945 r. kościół był celem ostrzału artyleryjskiego, skierowanego na wycofujące się w okolicy Starogrodu oddziały niemieckie³⁰.

Skala uszkodzeń była ogromna. Całkowicie zniszczono dachy korpusu i przyległych kaplic, w znacznym stopniu także elewacje barokowego masywu wieżowego z częściowo strąconym szczytem oraz hełmami, podobnie mocno ucierpiało wnętrze i wyposażenie³¹. Po niedługim czasie rozpoczęto odbudowę, poprowadzoną dzięki ofiarności parafian, z inicjatywy i pod opieką ks. Stanisława Wojaka³². Po usunięciu gruzu, już w czerwcu dach prezbiterium pokryto nową dachówką³³. Po rychłej śmierci poprzednika i nominacji z dnia 15 sierpnia 1945 r. nadzór przejął proboszcz ks. Roman Len³⁴. Do początku października zwożono budulec, rozpoczęto odwiązywanie więźby korpusu i wypełnianie otworów okiennych, przy czym dawne okna metalowe ze szkleniem witrażowym postanowiono zastąpić drewnianymi, szklonymi szkłem białym³⁵, co zrealizowano do koń. 1945 r.³⁶ Ponadto uzupełniono górne partie murów korpusu, ułożono belki betonowe, ukończono odwiązywanie więźby i zgromadzono dachówkę³⁷. Prace wznowiono w marcu 1946 r.³⁸ Wówczas ustawiono rusztowania, na których wsparto prowizoryczne zadaszenie, po czym wciągnięto elementy wiązarów³⁹. W maju zakończono deskowanie i łączenie konstrukcji dachu, równocześnie założono instalację elektryczną⁴⁰. Dotychczasowe roboty prowadziło państwowe przedsiębiorstwo budowlane „Dźwig”, kolejne realizowano metodą gospodarczą⁴¹. Pokrycie dachów holenderką na zaprawie wykonał dekarz Janiszewski z Gruczna z pomocą parafian⁴², pokrycie sygnaturki blachą zespół p. Knoffa z Chełmna, co ukończono po połowie sierpnia⁴³. Odtąd na budowie pracowali wyłącznie rzemieślnicy z parafii, cieśla Stanisław Watorowski i murarz Józef Dębiński, wraz pomocnikami⁴⁴. Pierwszy naprawiał i uzupełniał drewniane partie wież, a następnie „dorabiał i naprawiał luki wieżowe, szczytowe i frontowe”⁴⁵. Drugi podjął się wykończenia, tynkowania i bielienia elewacji frontowej (południowej, pomiędzy wieżami), gdzie na samym szczycie za-

³⁰ Ibidem, s. 5.

³¹ Nieco więcej o ówczesnych zniszczeniach kościoła, Ibidem, s. 5-6, s. 10; *Ikonografia*, s. 10, fot. 4-5, s. 11, fot. 6.

³² Ibidem, s. 6-7.

³³ Ibidem, s. 7; *Ikonografia*, s. 10, fot. 5.

³⁴ Ibidem, s. 9.

³⁵ Ibidem, s. 14-15.

³⁶ Ibidem, s. 19.

³⁷ Ibidem.

³⁸ Ibidem, s. 21.

³⁹ Ibidem.

⁴⁰ Ibidem, s. 22; *Ikonografia*, s. 11, fot. 7.

⁴¹ Ibidem.

⁴² Ibidem.

⁴³ Ibidem, s. 22-23.

⁴⁴ Ibidem, s. 24.

⁴⁵ Ibidem.

montowano baranka z blachy keprowej, którego na podstawie dawnego odtworzył Leon Głowacki z Borówna, natomiast we wnęce poniżej umieszczono żelazny krzyż z miedzianą postacią Chrystusa⁴⁶.

Prace te zakończono do 15 września⁴⁷. Ponadto zamontowano dzwon w sygnaturce, który zakupiono w Chełmnie, a w jednej z wież drugi przywieziony z Bruków⁴⁸. We wnętrzu kościoła zakrystię przeniesiono z prawej strony na lewą (do aneksu zachodniego), w ten sposób uzyskano udogodnienia – występujące tam wejście zewnętrzne i dwa osobne pomieszczenia dla księdza i ministrantów⁴⁹. Jeszcze w tym samym roku zamontowano dwa ołtarze przywiezione z kościoła ŚŚ. Janów w Toruniu⁵⁰. Począwszy od lutego 1947 r. trwało gromadzenie materiałów do budowy rusztowania i rekonstrukcji drewnianego sklepienia⁵¹. W trakcie prac elementy sklepienia zabezpieczono pokostem, a korzystając z wysokich rusztowań wytynkowano i pobielono górne partie ścian⁵². Zamontowano także nowe drzwi do przyszłego chóru⁵³ pomiędzy wieżami. Wznoszenie chóru rozpoczęto w maju, gdy wykonano fundamenty pod kierunkiem majstra murarskiego z Chełmna p. Śliwińskiego⁵⁴. Wcześniejszy chór, którego szczątki istniały jeszcze w 1945 r. miał formę bezstylową⁵⁵. Nowy w stylu barokowym wykonano na zlecenie ówczesnego wojewódzkiego konserwatora zabytków Jerzego Remera, wg projektu toruńskiego architekta p. Narębskiego i pod kierownictwem p. Kortasa⁵⁶. Pod chórem wyodrębniono kruchtę, wcześniej w ogóle nieistniejącą⁵⁷. Zachowane drzwi zewnętrzne i kruchtę pomalowano w kolorze ciemno-wiśniowym, a do jej wnętrza wstawiono dużą kamienną chrzcielnicę⁵⁸. Na chórze zrobiono podest dla instrumentu, podwyższenie dla śpiewaków i wejście na sklepienie – jak dawniej drabiną składaną⁵⁹. Budowę ukończono dnia 26 czerwca, po czym przystąpiono do częściowego tynkowania wnętrza i całkowitego bielienia⁶⁰,

⁴⁶ Ibidem; *Ikonografia*, s. 11, fot. 8.

⁴⁷ Ibidem.

⁴⁸ Ibidem. Co dotyczyło z pewnością wieży zachodniej, zdecydowanie bardziej zniszczonej, zob. *Ikonografia*, s. 11, fot. 6.

⁴⁹ Ibidem.

⁵⁰ Ibidem, s. 32.

⁵¹ Ibidem, s. 35, s. 37.

⁵² Ibidem, s. 37.

⁵³ Ibidem.

⁵⁴ Ibidem.

⁵⁵ Ibidem, s. 38.

⁵⁶ Ibidem; T. Chrzanowski, M. Kornecki, op. cit., s. 122-123.

⁵⁷ R. Len, op. cit., s. 38.

⁵⁸ Ibidem.

⁵⁹ Ibidem.

⁶⁰ Ibidem.

co trwało do 4 lipca⁶¹. Wcześniej jeszcze naprawiono posadzkę⁶². Dnia 6 lipca dokonano uroczystego poświęcenia chóru⁶³. Następnego dnia ustawiono rusztowania i rozpoczęto tynkowanie elewacji zewnętrznych po stronie północno-wschodniej⁶⁴. Prace tynkarskie kontynuowano. Dzięki darowiznom wewnątrz doposażono w nowe sprzęty, przede wszystkim fisharmonię, którą planowano zastąpić w przyszłości organami. W 1948 r. wieże pokryto blachą, w 1956 r. wymalowano wnętrza, w 1957 r. przeprowadzono konserwację ołtarzy⁶⁵. Od 1992 r. parafia znajduje się na terenie Diecezji Toruńskiej, o zasięgu terytorialnym nawiązującym do pierwotnych granic Diecezji Chełmińskiej.

BIBLIOGRAFIA

Biskup M., *Dzieje Chełmna i jego regionu: Zarys monograficzny*, Toruń 1968.

Chlebowski B., Walewski W. (red.), *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. 9, Warszawa 1890, s. 253-256.

Chrzanowski T., Kornecki M. (red.), *Katalog Zabytków Sztuki w Polsce: Dawne województwo bydgoskie, Dawny powiat chełmiński*, t. 11, z. 4, Warszawa 1976, s. 122-126.

Chudziak W., Bojarski J., *Chełmno i Toruń: Początki miast na ziemi chełmińskiej*, [w:] *Archaeologia Historica Polona*, t. 23, 2015, s. 83-105.

Czaplewski P., Mańkowski A. (red.), *Diecezja chełmińska: Zarys historyczno-statystyczny*, Pelplin 1928.

Heise J., *Die Bau- und Kunstdenkmäler der Provinz Westpreussen: Der Kreis Kulm*, H. 5, Danzig 1887, s. 15-17.

Jóźwiak S., *Translokacje Chełmna a powstanie komturstw staro- i nowochełmińskiego*, [w:] R. Czaja, J. Tandecki (red.), *Studia nad dziejami miast i mieszczaństwa w średniowieczu*, Toruń, s. 83-94

Kumor B., *Kościelna geografia historyczna diecezji pruskich (1243-1993)*, [w:] *Komunikaty Mazursko-Warmińskie*, nr 1, 1996, s. 29-43

Kumor B., *Granice metropolii i diecezji polskich (966-1939)*, Lublin 1969.

Kujot S., *Gdzie leżało pierwotne Chełmno?*, [w:] *Roczniki Towarzystwa Naukowego w Toruniu*, r. 16, 1909, s. 88-103.

Kujot S., *Kto założył parafie w dzisiejszej diecezji chełmińskiej?*, cz. 2., [w:] *Roczniki Towarzystwa Naukowego w Toruniu*, r. 10, 1905, s. 129-369.

Kujot S., *Kto założył parafie w dzisiejszej diecezji chełmińskiej?*, cz. 1., [w:] *Roczniki Towarzystwa Naukowego w Toruniu*, r. 9, 1902, s. 3-149.

Liedtke A., *Zarys dziejów Diecezji Chełmińskiej*, [w:] *Nasza Przyszłość*, t. 34, 1971, s. 59-116.

⁶¹ Ibidem, s. 38.

⁶² Ibidem, s. 39-40.

⁶³ Ibidem, s. 40.

⁶⁴ Ibidem, s. 47.

⁶⁵ *Karta ewidencyjna zabytku nieruchomego*, tzw. „zielona”, *Starogród: Kościół pw. Św. Barbary*, 20.09.1959, Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Toruniu, nr II, pkt 32.

Ossowski P., *Powiat i miasto Chełmno: monografia krajoznawcza*, Chełmno 1923.

Radziwiński A., *Podziały kościelne w Prusach*, [w:] R. Czaja, A. Radziwiński (red.), *Zakon Krzyżacki w Prusach i Inflantach: Podziały administracyjne i kościelne w XIII-XVI w.*, s. 107-128.

Rozynkowski W., *Święci na pograniczu: o świętych w państwie Zakonu Krzyżackiego w Prusach*, [w:] *Komunikaty Mazursko-Warmińskie*, nr 2, 2006, s. 187-193.

Rozynkowski W., *Św. Barbara i Barbarka: wokół początków kultu świętej męczennicy*, [w:] W. Rozynkowski, W. Miszewski (red.), *Św. Barbara i Barbarka*, Toruń 2005, s. 9-21.

Tandecki J., *Podziały administracyjne państwa zakonnego w Prusach*, [w:] R. Czaja, A. Radziwiński (red.), *Zakon Krzyżacki w Prusach i Inflantach: Podziały administracyjne i kościelne w XIII-XVI w.*, s. 29-53.

Zieliński M. G., *Archiwum Fary Chełmińskiej*, Bydgoszcz 2019.

MATERIAŁY NIEPUBLIKOWANE

Karta ewidencyjna zabytku nieruchomego, tzw. „zielona”, Starogród: Kościół pw. Św. Barbary, 20.09.1959, Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Toruniu, nr II.

Len Roman, *Kronika Parafii Starogród, powiat Chełmno, dekanat chełmiński, Diecezja Chełmińska*, 1945-1947, [rps], *Zbiory Parafii w Starogrodzie*, s. 1

IKONOGRAFIA

1. Starogród; kościół parafialny pw. Św. Barbary – widok ogólny, od strony południowo-wschodniej (1900-1915); fragment karty pocztowej.

Źródło: Fotopolska,
<https://fotopolska.eu/1002181,foto.html> (dostęp: 21.09.2023).
Autor: nieznany.

	<p>2. Starogród; kościół parafialny pw. Św. Barbary – widok ogólny, od strony południowo-zachodniej (1908); karta pocztowa.</p> <p>Źródło: L. Roman, <i>Kronika Parafii Starogód, powiat Chełmno, dekanat chełmiński, Diecezja Chełmińska</i>, 1945-1947, [rps], Zbiory Parafii w Starogrodzie (ZPA). Autor: nieznany.</p>
	<p>3. Starogród; kościół parafialny pw. Św. Barbary – widok ogólny, od strony południowo-wschodniej (1939); fotografia.</p> <p>Źródło: L. Roman, <i>Kronika Parafii Starogód, powiat Chełmno, dekanat chełmiński, Diecezja Chełmińska</i>, 1945-1947, [rps], ZPA. Autor: nieznany.</p>
	<p>4. Starogród; kościół parafialny pw. Św. Barbary – elewacja frontowa i masyw wieżowy (1945); fotografia.</p> <p>Źródło: L. Roman, <i>Kronika Parafii Starogód, powiat Chełmno, dekanat chełmiński, Diecezja Chełmińska</i>, 1945-1947, [rps], ZPA. Autor: nieznany.</p>

5. Starogród; kościół parafialny pw. Św. Barbary – widok ogólny, od strony południowo-wschodniej (1945); fotografia.

Źródło: R.L. *Kronika Parafii Starogód, powiat Chełmno, dekanat chełmiński, Diecezja Chełmińska, 1945-1947, [rps], ZPA.*

Autor: nieznany.

6. Starogród; kościół parafialny pw. Św. Barbary – elewacja frontowa i masyw wieżowy (1946); fotografia.

Źródło: ZPA.

Autor: nieznany.

7. Starogród; kościół parafialny pw. Św. Barbary – widok ogólny, od strony południowo-wschodniej (1946); fotografia.

Źródło: L. Roman, *Kronika Parafii Starogód, powiat Chełmno, dekanat chełmiński, Diecezja Chełmińska, 1945-1947*, [rps], ZPA.
Autor: nieznany.

8. Starogród; kościół parafialny pw. Św. Barbary – widok ogólny, od strony południowo-wschodniej (1946); fotografia.

Źródło: L. Roman, *Kronika Parafii Starogód, powiat Chełmno, dekanat chełmiński, Diecezja Chełmińska, 1945-1947*, [rps], ZPA.
Autor: nieznany.

9. Starogród; kościół parafialny pw. Św. Barbary – elewacja frontowa i masyw wieżowy (1968); fotografia.

Źródło: Biskup M., *Dzieje Chełmna i jego regionu: Zarys monograficzny*, Toruń 1968, s. 479.
Autor: M. Rejmanowski.

	<p>10. Starogród; kościół parafialny pw. Św. Barbary – widok ogólny, od strony południowej (1992); fotografia.</p> <p>Źródło: <i>Kolekcja fotograficzna Wacława Górskiego</i>, Archiwum Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, sygn. 309/170/9 /146/2 (dig. BG UMK, sygn. HD_014). Autor: W. Górski.</p>
	<p>11. Starogród; kościół parafialny pw. Św. Barbary – widok ogólny, od strony północno-zachodniej (1992); fotografia.</p> <p>Źródło: <i>Kolekcja fotograficzna Wacława Górskiego</i>, Archiwum Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, sygn. 309/170/9 /146/1 (dig. BG UMK, sygn. HD_014). Autor: W. Górski.</p>

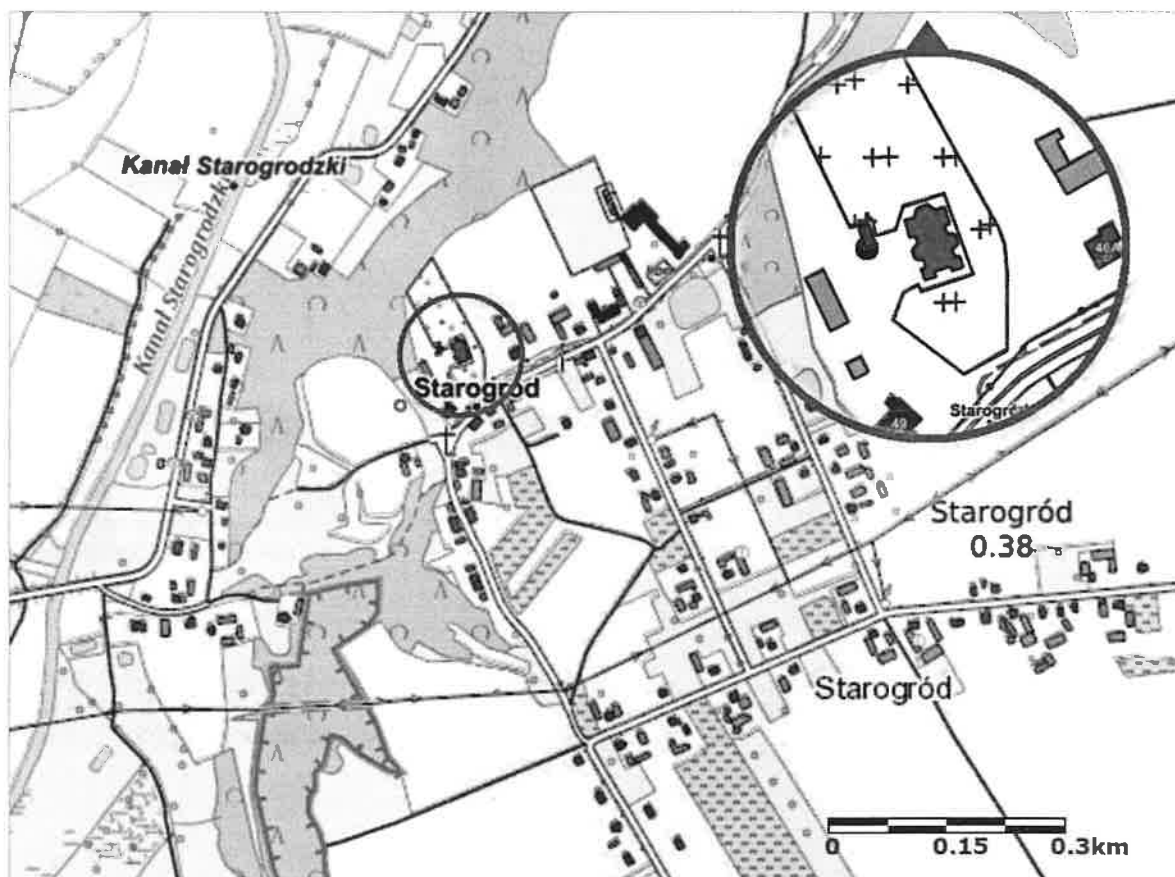
2. OPIS FORMALNY OBIEKTU

2.1. LOKALIZCJA

Kościół usytuowany w centralnej części wsi; po stronie północnej ul. Kościelnej, na północny-wschód od skrzyżowania z ul. Kozią; w części południowej nieregularnej, wielobocznej działki, wydłużonej

w kierunkach północ – południe, otoczonej murem ceglanym. We wnętrzu działki cmentarz; po stronie zachodniej kaplica grobowa; po stronie południowo-zachodniej plebania i zabu-

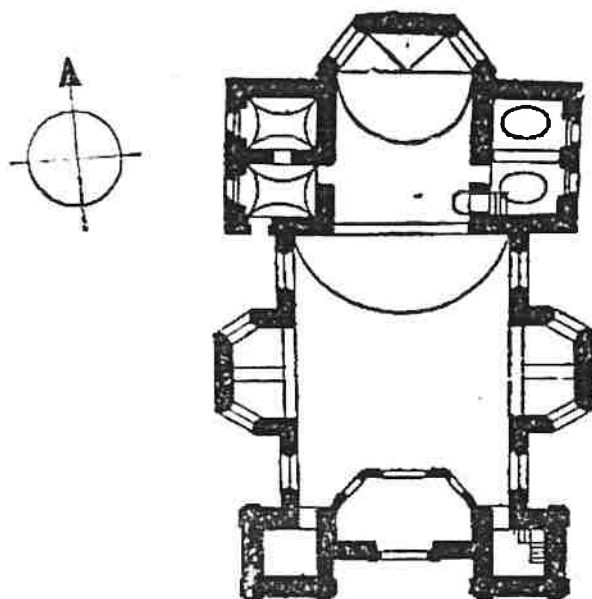
dowa gospodarska. Na zewnątrz, po stronie południowej niewielki plac parkingowy wydzielony ul. Kozią; po stronie wschodniej użytki rolne.

Starogród, kościół parafialny pw. Św. Barbary; fragment cyfrowej mapy topograficznej, źródło: *Geoportal Krajowy*, https://mapy.geoportal.gov.pl/imap/Imgp_2.html?gmap-gp0 (dostęp: 20.09.2023).

2.2. RZUT I BRYŁA

Rzut kościoła symetryczny, wydłużony na osi północ – południe, nieznacznie przesuniętej w kierunkach północny-zachód i południowy -wschód. Od północy prostokątne prezbiterium, zamknięte 3- bocznie; ujęte prostokątnymi, 2- dzielnymi aneksami – zakrystią od zachodu i składzikiem od wschodu. Korpus szerszy, prostokątny, 1- nawowy; w części środkowej, od wschodu i zachodu 5- boczne aneksy kaplic; w narożach południowo-wschodnim i południowo-zachodnim występujące, kwadratowe wieże.

Starogród, kościół parafialny pw. Św. Barbary;
rzut przyziemia, [za:] T. Chrzanowski, M. Kor-
necki (red.), *Katalog Zabytków Sztuki w Polsce:
Dawne województwo bydgoskie: Dawny powiat
chełmiński*, t. 11, z. 4, Warszawa 1976, s. 123.

Bryła rozczłonkowana. Korpus przysadzisty, nakryty dachem 2- spadowym. Kaplice przyna-
wowe zbliżonej wysokości, nakryte dachami wielopołaciowymi. Prezbiterium nieco niższe,
nakryte dachem wielopołaciowym. Aneksy przyprezbiterialne niskie, nakryte zespolonymi
dachami pulpitowymi.

OPIS ELEWACJI

Elewacja frontowa ujęta narożnymi wieżami i wyraźnie cofnięta, II- kondygnacyjna, 3-
osiowa, symetryczna; zwieńczona wysokim szczytem, wsparta na niskim cokole, wyodręb-
nionym płytkim uskokiem.

W kondygnacji I na osi, obszerne wejście główne w portalu wykonanym z piaskowca. Otwór
wejściowy przesklepiony półkoliście, ościeża proste, obramione prostą opaską. Łuk nadproża
z nieznacznie zaakcentowanym kluczem oparty na uskokowych kapitelach. Otwór ujęty pila-
strami na wysokich cokołach, wspierającymi wolutowy przerwany naczółek.

Wrota zamknięte łukiem pełnym (powtarzające kształt otworu), drewniane, ościeżnicowe; 2-
skrzydłowe z furtką (łamano-rozwierane); skrzydła deskowe z opierzeniem deskami profilo-
wanymi z ramą (opierzenie w układzie rombowym i wachlarzowym w części górnej), obijane
gwoździami ozdobnymi, z listwą przymykową o profilowanych krawędziach; furtka o wykroju
prostokątnym, usytuowana centralnie; osadzone na zawiasach czopowych, furtka z zamknię-
ciem zamkiem wpuszczanym z klamką przegubową i szyldem podłużnym z dekoracją esową i
zamkiem ryglowym z szyldem okrągłym. Obecnie jednolicie pomalowane farbą w kolorze
brązowym.

Powyżej portalu na osi w licu muru umieszczona jest płaskorzeźbiona tablica erekcyjna wykonana z czerwonego wapienia zbitego, obecnie zerodowanego w kolorze jasno-różowym, z datą 1759, herbami Nałęcz i własnym bpa W. S. Leskiego w górnej części oraz inskrypcją fundacyjną w dolnej.

W kondygnacji II, na środku aedícula zamknięta półkoliście, ze sklepieniem w formie muszli, obramiona opaską z widocznym żłobkowaniem, przypuszczalnie kamienną. We wnętrzu ustawiona pełnoplastyczna figura Chrystusa Dobrego Pasterza wykonana z drewna, z nie widoczną (nie zachowaną?) polichromią. Cechy stylistyczne mogą wskazywać, że jest to rzeźba barokowa.

Nisza flankowana jest otworami okiennymi zamkniętymi półkoliście, przedzielonymi murywanym słupkiem, ościeża tynkowane, proste; parapety tynkowane, skośne, o niskim kącie nachylenia, zlicowane.

Okna pionowe zamknięte łukiem pełnym (powtarzające kształty otworów), drewniane, krosnowe lub z obokiem ceramicznym (?); 2- skrzydłowe ze słupkiem stałym, masywnym, otynkowanym (1- poziome, 2- dzielne); skrzydła stałe lub półstałe (?), dzielone pionowymi i poziomymi szczelinami na 14 kwater każde; szklenie na kit szkłem białym o delikatnej fakturze.

Na podstawie analizy archiwalnej fotografii można stwierdzić, że do 1945 roku okna były szklone szybami romboidalnymi, (przypuszczalnie w ołowiu) z trzema poziomymi szczelinami (przypuszczalnie metalowymi).

Elewacja zamknięta od góry gzymsem kordonowym pokrytym historycznie i obecnie dachówką. Obecnie odsadzki na szczycie i na wieżach pokryte są współczesną, maszynową dachówką esówką.

Szczyt o trapezoidalnym obrysie, 1- strefowy, 3- osiowy. Na osi półkoliście zamknięty otwór okienny o wykroju analogicznym do otworów na wieżach, z wezłowiec półkolistego łuku wyodrębnionym uskokami. Środkowa część szczytu obramiona pilastrami wspierającymi gzyms podtrzymujący segmentowy, przerwany naczółek, z nastawą, w której zamknięta łukiem półkolistym blenda mieści krucyfik. W zwieńczeniu szczytu osadzona metalowa plakietka w formie Baranka Eucharystycznego. Spływy boczne, flankujące środkową część szczytu są płaskie, obecnie uproszczone.

Wieże flankujące elewację frontową są zdecydowanie wysunięte zarówno względem tej elewacji jak i bocznych. Elewacje wież II- kondygnacyjne, 3- osiowe, symetryczne, wsparte na cokole, za wyjątkiem elewacji północnych obu wież oraz elewacji wschodniej wieży południowo-zachodniej i elewacji zachodniej wieży południowo-wschodniej, które przestonięte są w większości korpusem.

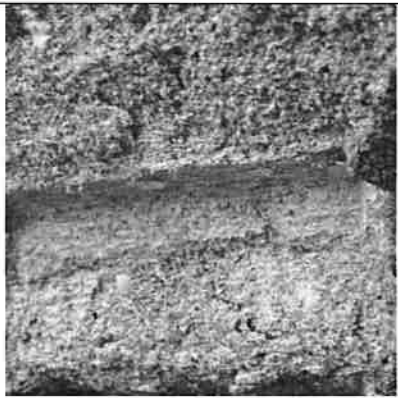
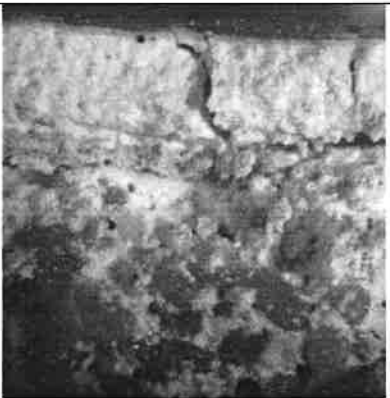
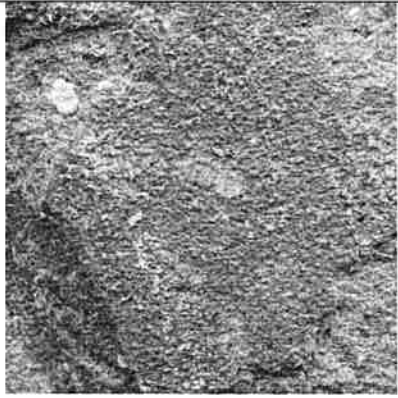
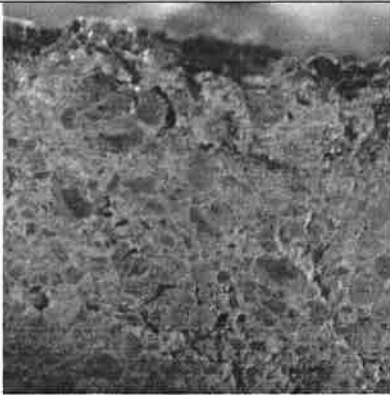
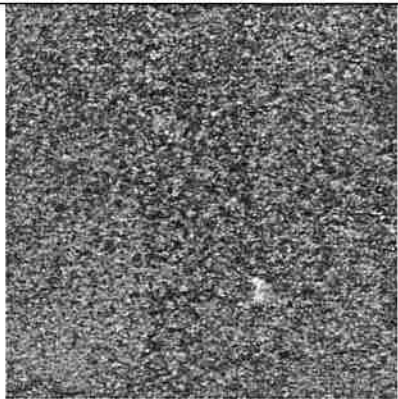
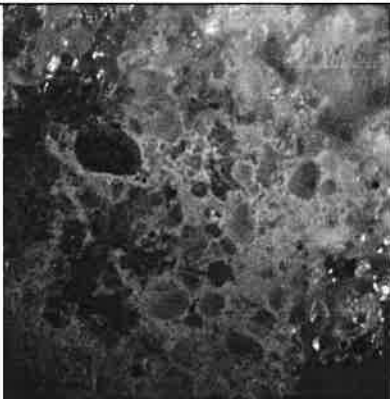
2. BUDOWA TECHNOLOGICZNA

Budynek posadowiony na fundamentach kamiennych. Wyższe partie murowane z cegły ceramicznej, pełnej, formowanej ręcznie.

Budulec spojony tradycyjną zaprawą piaskowo-wapienną.

Elewacje pokryte tynkiem wapiennym/wapienno-cementowym o gładko zatartej powierzchni.

Zidentyfikowano co najmniej trzy rodzaje zaprawy które można przypisać do trzech warstw chronologicznych:

		Zaprawa z I fazy, z zachowanymi warstwami opracowania malarskiego powierzchni: na powierzchni zaprawy wapiennej warstwa farby w kolorze rozbielonej sienny, a następnie dwie warstwy pobiału ZAPRAWA PIERWOTNA
		Zaprawa z II fazy, z nieopracowanym kolorystycznie licem, ZAPRAWA z remontu z końca XIX /pocz. XX w.
		Zaprawa z III fazy z nieopracowanym kolorystycznie licem ZAPRAWA z powojennego remontu

Detal sztukatorski opracowany w narzucie z zaprawy wapiennej (kapitele pilastrów, cokoły) oraz ciągniony (cokoły, gzymsy, pilastry, naczółki, opaski) z analogicznej zaprawy oraz z zaprawy analogicznej do II i III fazy. Profile zapraw historycznych są zachowane w złym stanie, te późniejsze są wykonane niestarannie, często uproszczone lub zniekształcone. Podobnie znacznie zredukowano detal kapiteli np. nadając wolutom uproszczoną, ahistoryczną formę.

W niszy mieszczącej rzeźbę zachowana jest zaprawa historyczna wraz z pobiałami. Otynkowano nią powierzchnię i wykonano formę konchy w podłuczu. Na powierzchni tej zaprawy zidentyfikowano farbę w kolorze takim jak na licu elewacji i wiele warstw pobiał.

Obecnie wokół okien nie zachowany jest detal, tynk opracowany jest gładko, bez zaznaczenia opaski.

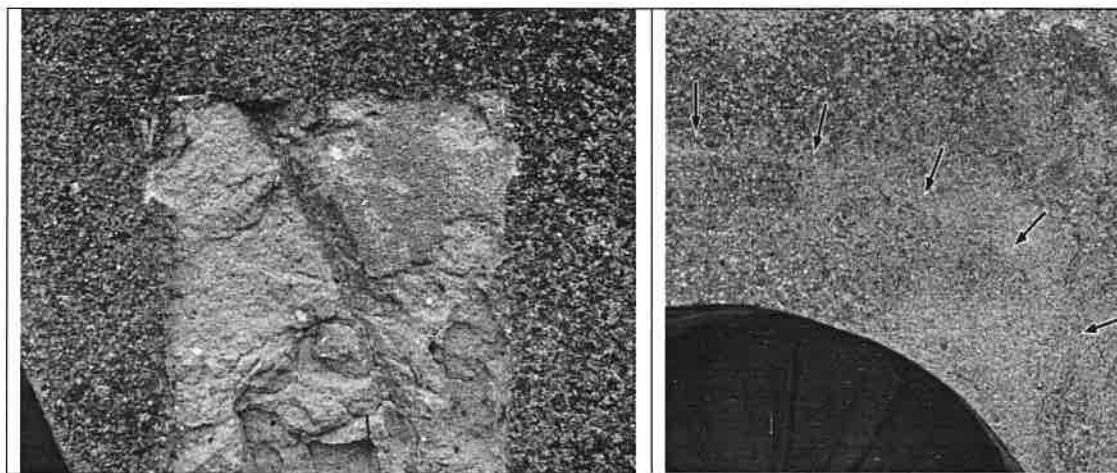

Zestawienie współczesnego stanu okien z fotografią archiwalną, na której widoczne są zarysy opasek.

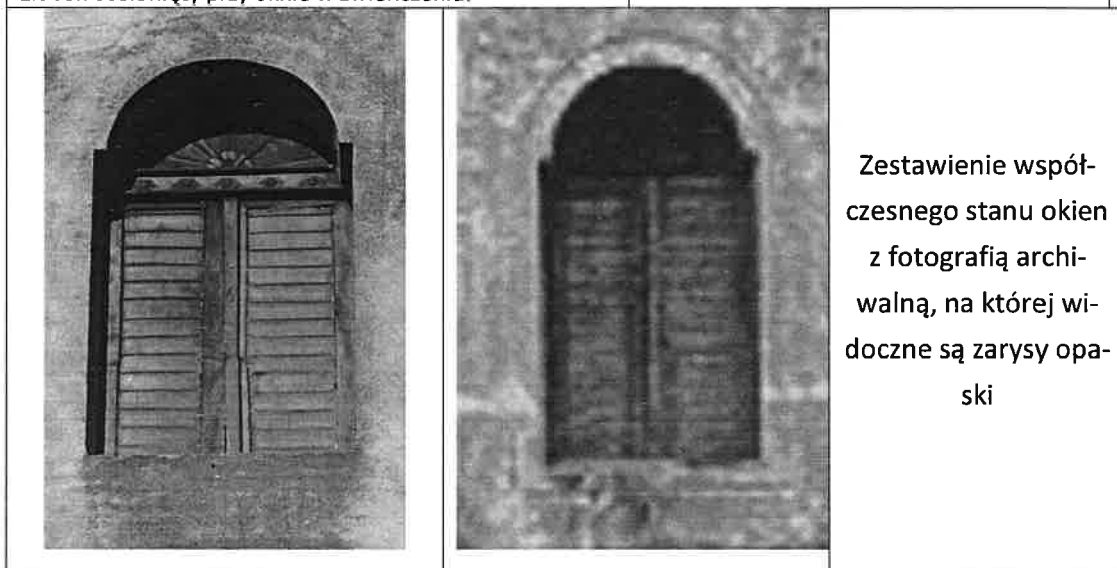
OKNO W ZWIEŃCZENIU

Okiennice zamknięte łukiem pełnym (powtarzające kształt otworów), drewniane, krosnowe (?); 2-skrzydłowe z nadświetlem; skrzydła opierzone blachą miedzianą, imitującą konstrukcję ramową z wypełnieniem pseudożaluzjowym; ślemię stałe, opierzone blachą miedzianą z dekoracją guzami na sześciokątnych polach, o krawędziach wyróżnionych profilem wałkowym; nadświetle pełne, opierzone blachą miedzianą, z nabijaną dekoracją o formie wachlarzowej.

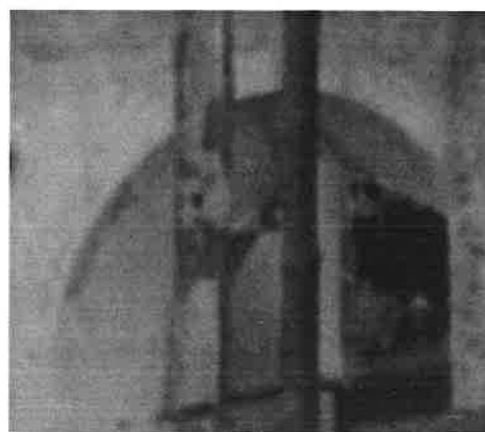
Stwierdzono, że w II fazie okno w zwieńczeniu było zaakcentowane opaską utworzoną przez wklęsły żłobek podkreślony ciemniejszym (szarym) kolorem otaczający otwór okienny w odległości około 12 cm. Jest on zachowany pod tynkiem z III fazy i można się go dopatrzeć na fot. archiwalnych. Podobne opracowanie widoczne jest na fotografiach archiwalnych wokół okien przyziemia w aneksach. Lico zaprawy, w której jest żłobienie nie było malowane.

Żłobek odsłonięty przy oknie w zwieńczeniu.

Zestawienie współczesnego stanu okien z fotografią archiwalną, na której widoczne są zarysy opaski

Kościół – stan w 1945 r. Elewacja boczna. Widoczna jaśniejsza opaska wokół okna

Kościół – stan w 1945 r.

Widoczne okno na elewacji aneksu z czytelnym obramieniem – opaską, która prawdopodobnie została wykreślona wgłębnym żłobkiem analogicznie do okna na elewacji frontowej.
Pod gzymsem czytelny jest w ten sam sposób podkreślony fryz.

KAMIEŃ

Z piaskowca wykonano obramienie niszy. Powierzchnia zewnętrzna kamienia ma delikatne żłobkowanie.

METAL

Plakieta w kształcie Baranka Eucharystycznego na zwieńczeniu szczytu wykonana z blachy miedzianej, wg. kroniki z blachy repusowanej.

Krzyż w niszy na szczycie wykonany z płaskowników stalowych, postać Chrystusa odlana z metalu, przykręcona do krzyża wkrętami.

Okiennice opierzone blachą miedzianą, współcześnie.

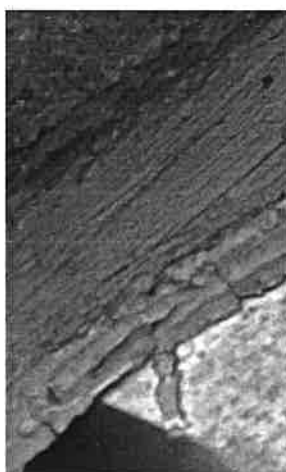
STOLARKA

Dwa okna na elewacji korpusu, pionowe zamknięte łukiem pełnym (powtarzające kształty otworów), drewniane, krosnowe lub z obokniem ceramicznym (?); 2- skrzydłowe ze słupkiem stałym, masywnym imitującym kamień (1- poziome, 2- dzielne); skrzydła stałe lub półstałe (?), dzielone pionowymi i poziomymi szczeblinami na 14 kwater każde; szklenie na kit szkłem białym o delikatnej fakturze.

Drewno pomalowane farbą kryjącą. W kolorze obecnie szaro-kremowym. Pierwotnie mógł to być kolor biały,

Stolarka w otworze okiennym

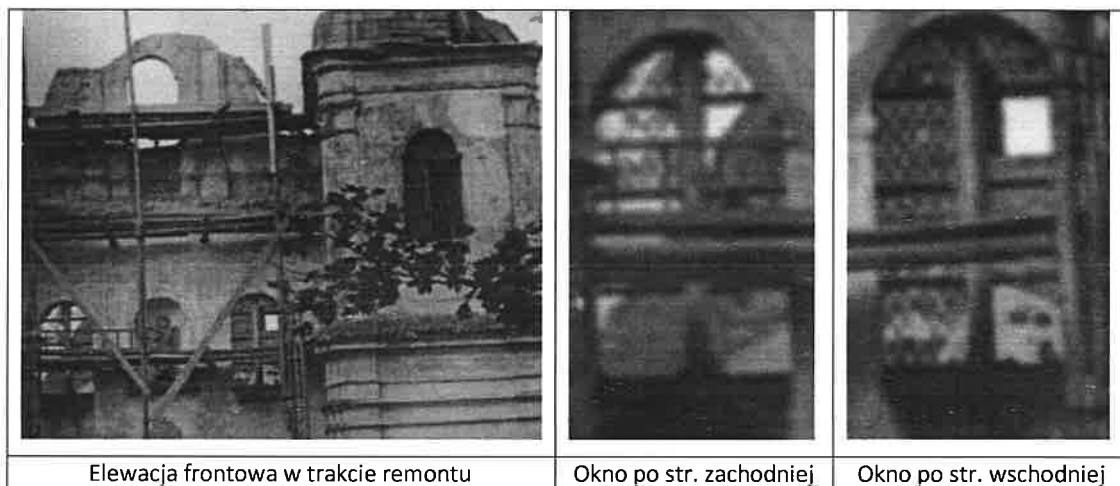

Zbliżenie powierzchni ramiaka

Fotografia powierzchni drewna z fragmentem warstwy malarskiej

Na podstawie analizy fot. historycznych należy stwierdzić, że przed powojennym remontem otwory okienne zaopatrzone były w szklenie romboidalne. Potwierdza to zapis w kronice parafialnej: „Na zebraniu rady parafialnej we wrześniu postanowiono zamiast dotychczasowych okien witrażowych z ramami żelaznymi wstawić ramy drewniane oraz szyby zwyczajne”. Są one zachowane do dzisiaj.

KOLORYSTYKA ELEWACJI

3. OPIS STANU ZACHOWANIA

Stan zachowania wystroju elewacji wydaje się być dość dobry, poza fragmentami w partiach zwieńczenia. Jednak bliższe oględziny pozwalają zauważyć duże zniszczenia wywołane zawilgoceniem oraz stwierdzić, że historyczna kompozycja i detal wystroju elewacji zostały znacznie zniekształcone, prawdopodobnie podczas prac budowlano-remontowych przeprowadzonych w XIX i pocz. XX w. oraz w latach 40. i później.

Lico i dekoracja architektoniczna pokryte są niemal w całości współczesnym tynkiem wapienno-cementowym, który został gładko zatarty. Na licu zachowany jest w dość dobrym stanie, ale na detalach, szczególnie na profilach w górnych partiach jest w wielu miejscach zdeintegrowany, z licznymi ubytkami odsłaniającymi ceglane podłoże. Profile są wykonane niestarannie, często uproszczone lub zniekształcone. Podobnie znacznie zredukowano detal kapiteli np. nadając wolutom uproszczoną, ahistoryczną formę. Ponadto podczas układania dachówek na gzymsach na wieży i pod szczytem elewacji frontowej dachówki od spodu zamocowano zaprawą cementową zacierając nią również gzyms.

Powierzchnia wypraw pokryta jest koloniami porostów, szczególnie w miejscach częściej zawilgaczanych, zwietrzała, w wielu miejscach spękana. Duże uszkodzenia wywołane poprzez zamakanie wodą opadową, widoczne są poniżej otworów okiennych, w obrębie gzymsu i na cokołach pilastrów. Powstały tam ciemne zacieki, przebarwienia, obszerne odspojenia i ubytki wypraw. W częściach bocznych zwieńczenia – na szczycie widoczne są zacieki spowodowane spływaniem wody z obróbek blacharskich, spotęgowane obfitym wzrostem mikroorganizmów. Fragmenty wypraw w zwieńczeniu szczytu elewacji są silnie spękane, niestabilne, wykruszone. W miejscach ubytków zaprawy odsłonięte jest podłoże ceglane osłabione strukturalnie, z widocznymi spękaniem, nawarstwieniami mineralnymi, rozwarstwieniami struktury i ubytkami cegieł oraz zaprawy murarskiej.

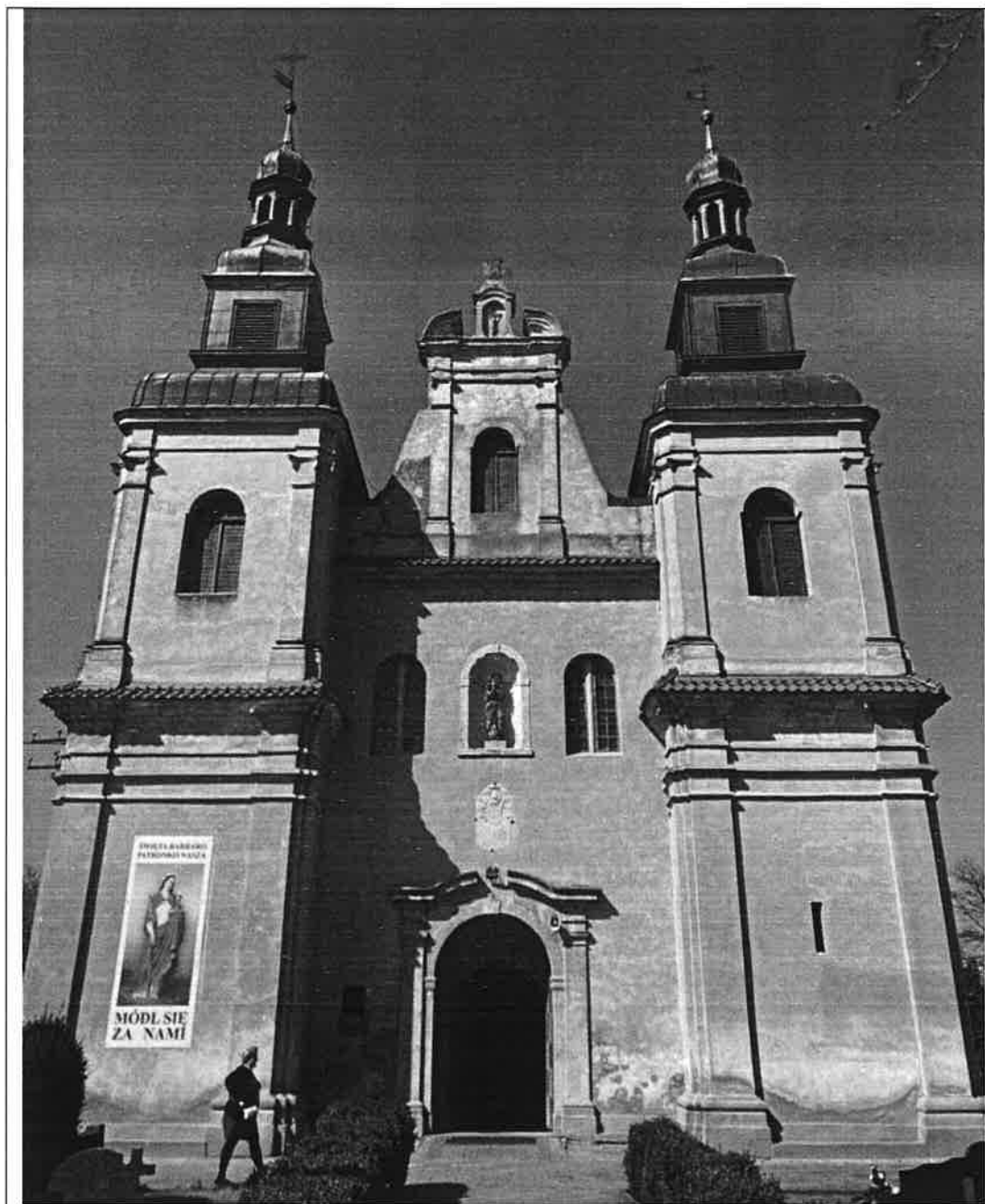
Podczas badań pod warstwą wtórnego tynku na profilach gzymsu i na cokole pilastra znaleziono pierwotną zaprawę wraz z powłokami farby. Stan zachowania tej zaprawy jest krytyczny. Jest ona bardzo krucha, o niewielkiej zwięzłości i słabej przyczepności do podłoża. Rzeczywisty zasięg jej zachowania jest nieokreślony.

Zaprawa historyczna zachowana jest również w niszy, gdzie pokrywa tło i buduje formę konchy.

Okna na elewacji frontowej są kompletne, ale stan drewna jest zły. Farby pokrywające powierzchnię złuszczone, okitowanie szyb niepełne.

III. DOKUMENTACJA FOTOGRAFICZNA STANU ZACHOWNIA

Autorzy fotografii: Katarzyna Polak; Jakub Polak.

1. Starogród; kościół parafialny pw. Św. Barbary – elewacja frontowa korpusu; kondygnacja I. Widoczne skutki zawilgocenia murów przyziemia: obszerne, współczesne uzupełnienia wypraw i detali w strefie cokołowej i powyżej oraz przebarwienia.

2. Starogród; kościół parafialny pw. Św. Barbary. Środkowa część elewacji frontowej – zakres objęty programem.

3. Starogród; kościół parafialny pw. Św. Barbary. Zwieńczenie szczytu – widoczny stan zachowania: zniszczenie i ubytki zapraw.

4. Starogród; kościół parafialny pw. Św. Barbary. Zbliżenie gzymsu w zwieńczeniu. Widoczny stan zachowania i niestaranne wykonanie profili.

5. Starogród; kościół parafialny pw. Św. Barbary. Zbliżenie gzymsu w zwieńczeniu. Widoczny stan zachowania i niestaranne wykonanie profili.

6. Starogród; kościół parafialny pw. Św. Barbary. Zbliżenie detalu zwieńczenia – kapitel pilastra z widocznymi różnicami kształtu wolut.

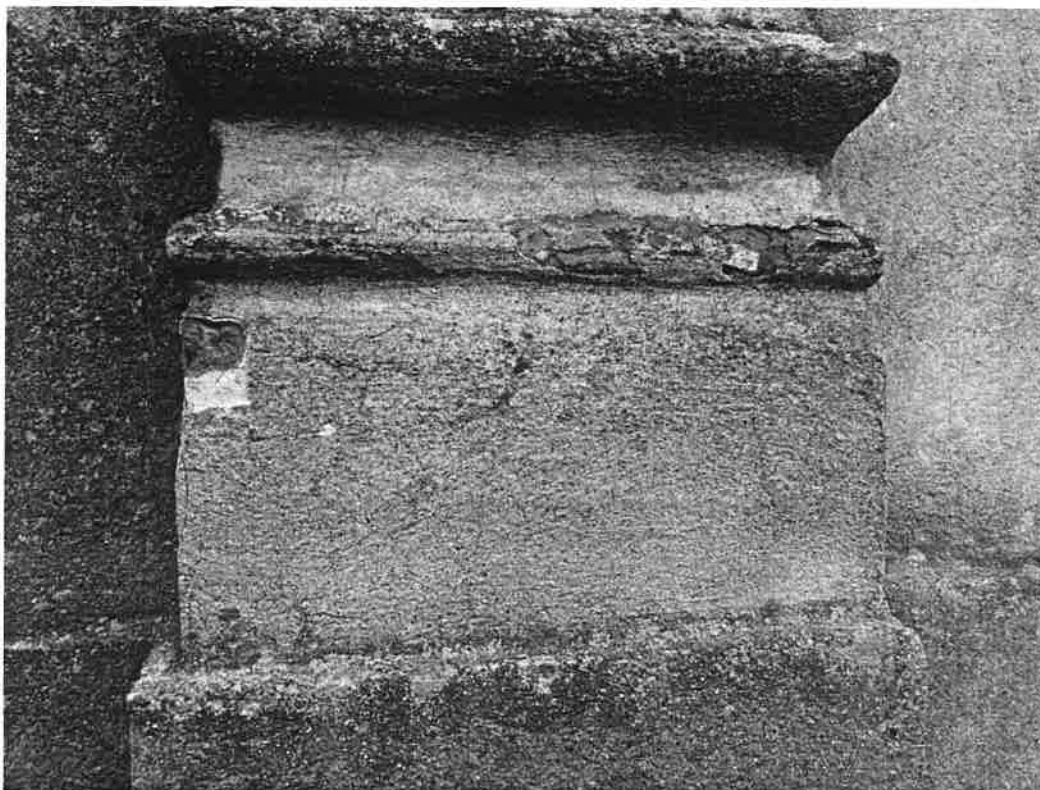
7. Starogród; kościół parafialny pw. Św. Barbary. Pilaster. Przykład niestarannego wykonania i stanu zachowania: kolonie mikroorganizmów, ubytki i spękania zaprawy.

8. Starogród; kościół parafialny pw. Św. Barbary.

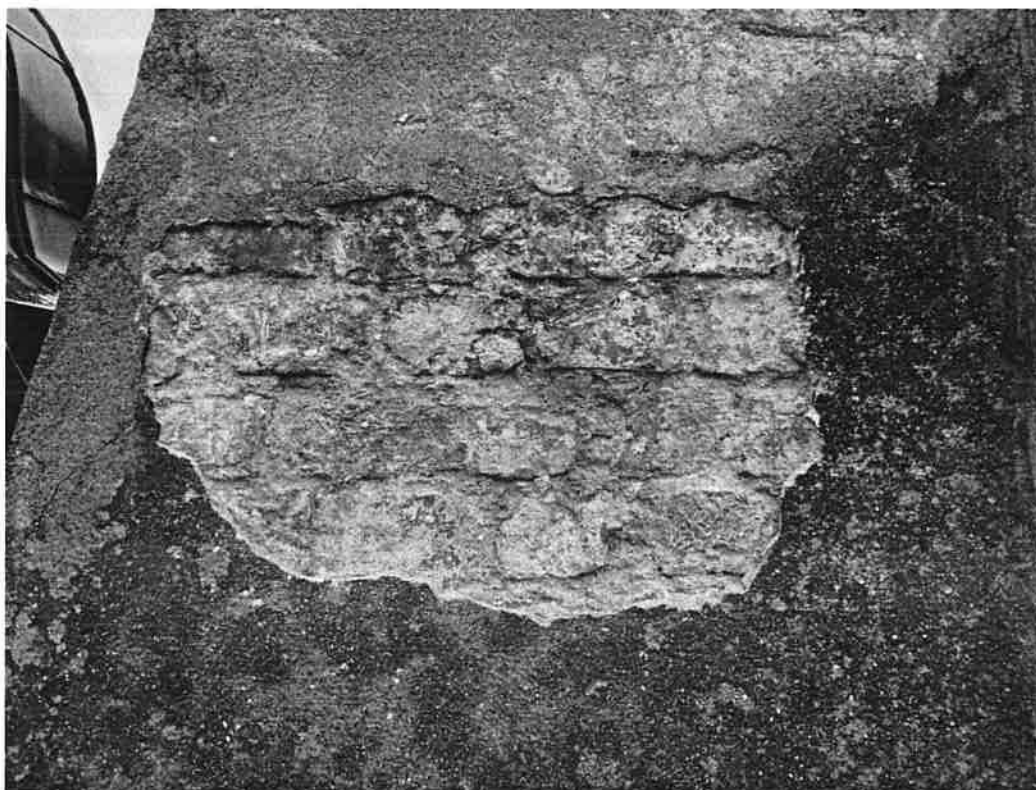
9. Starogród; kościół parafialny pw. Św. Barbary.

10. Starogród; kościół parafialny pw. Św. Barbary.

11. Starogród; kościół parafialny pw. Św. Barbary.

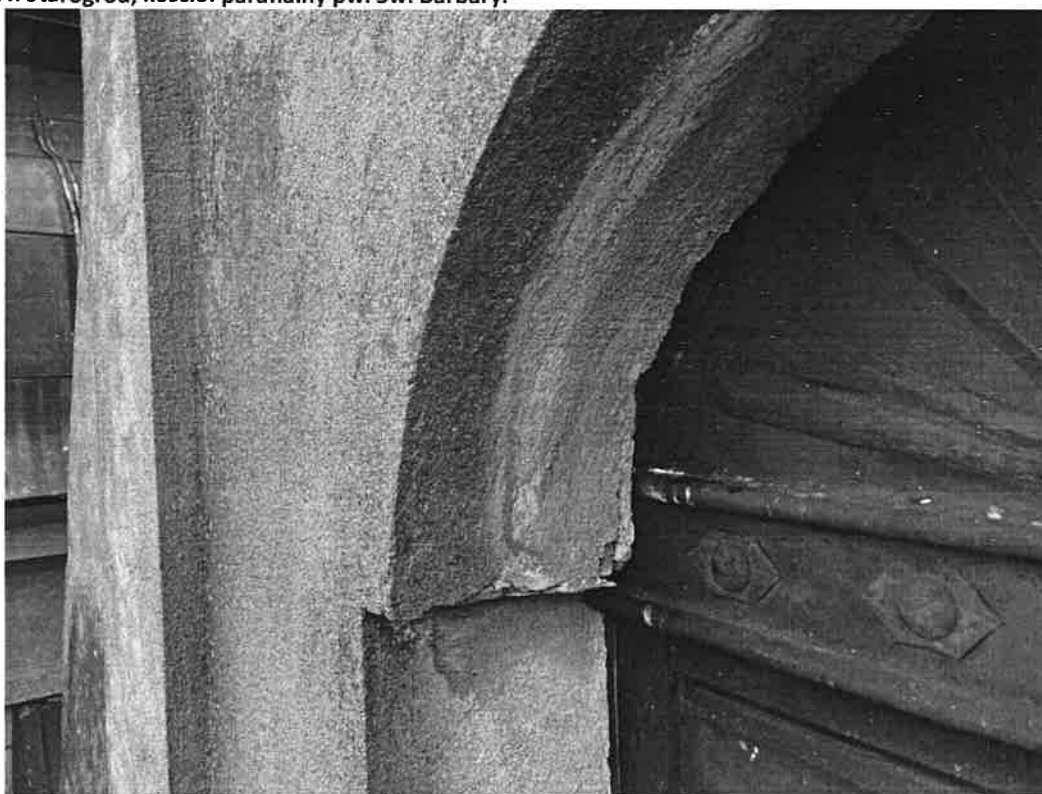
12. Starogród; kościół parafialny pw. Św. Barbary. Stan zachowania muru

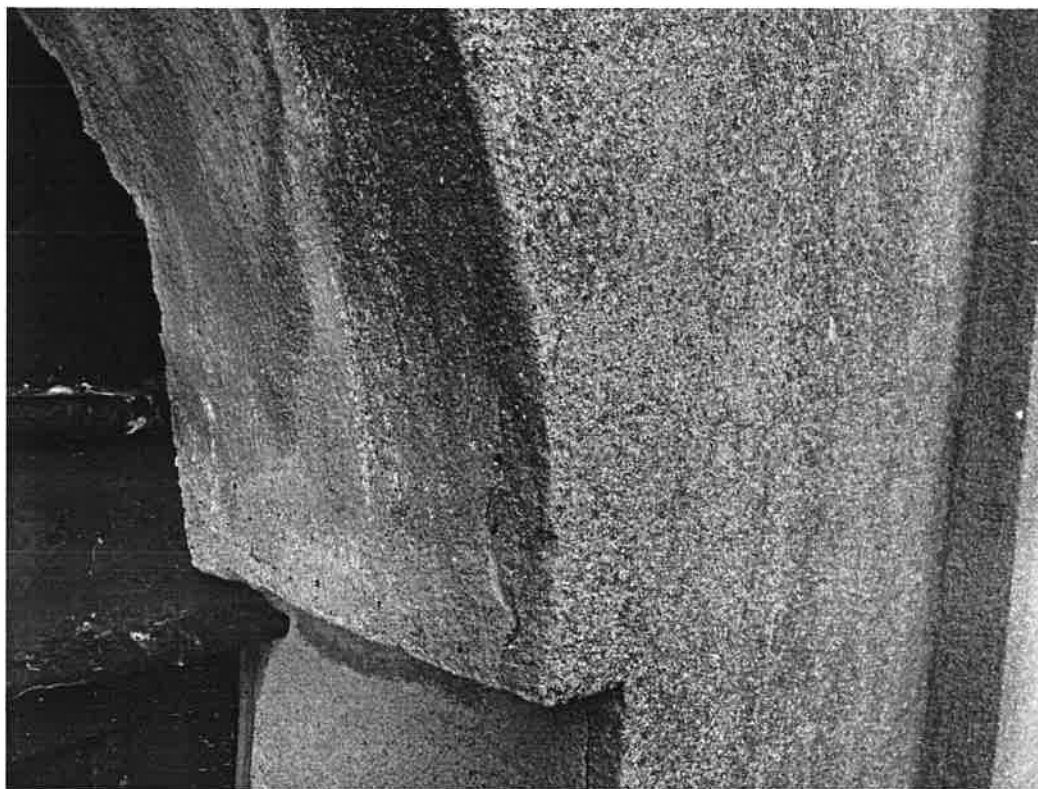
13. Starogród; kościół parafialny pw. Św. Barbary.

14. Starogród; kościół parafialny pw. Św. Barbary.

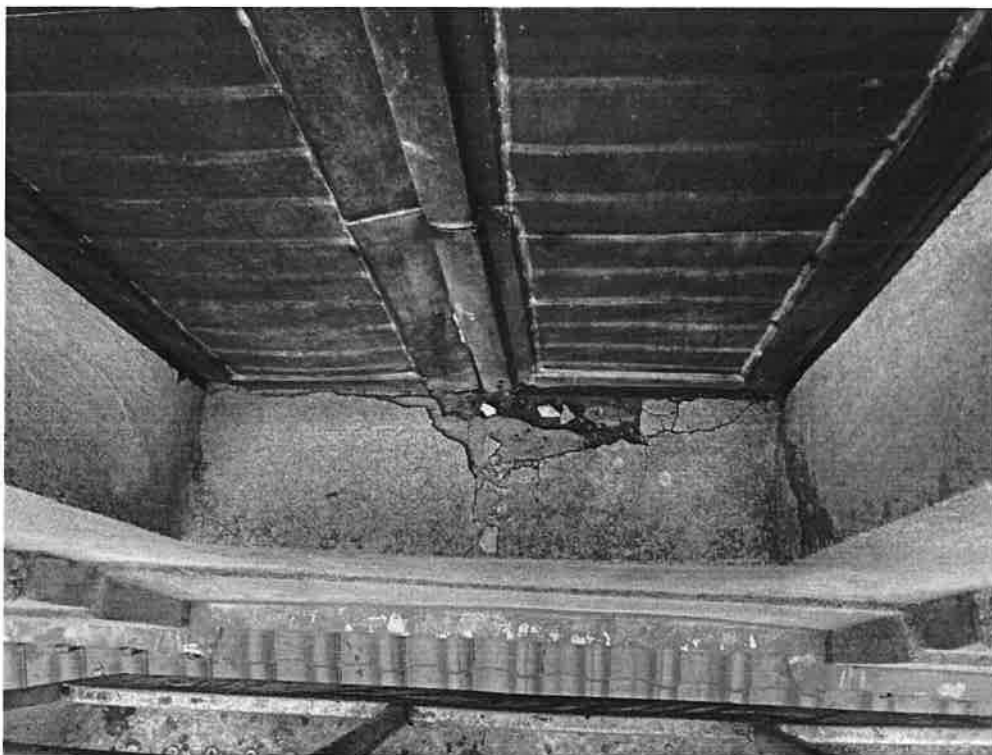
15. Starogród; kościół parafialny pw. Św. Barbary.

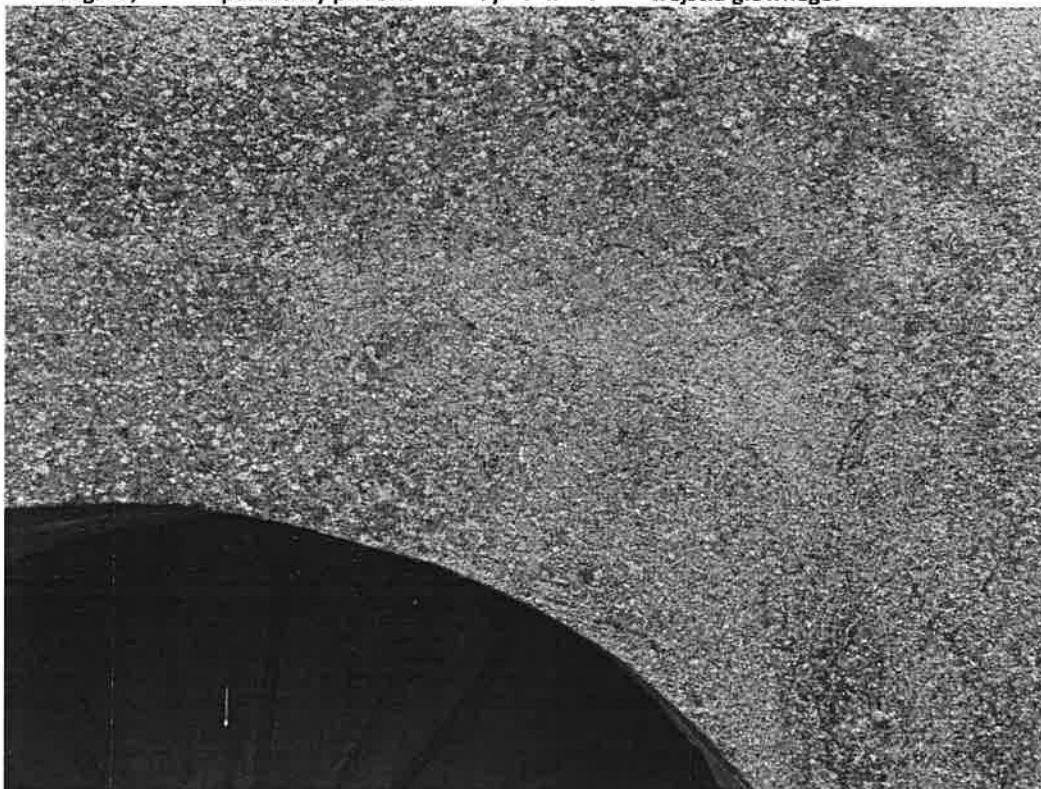
16. Starogród; kościół parafialny pw. Św. Barbary.

17. Starogród; kościół parafialny pw. Św. Barbary.

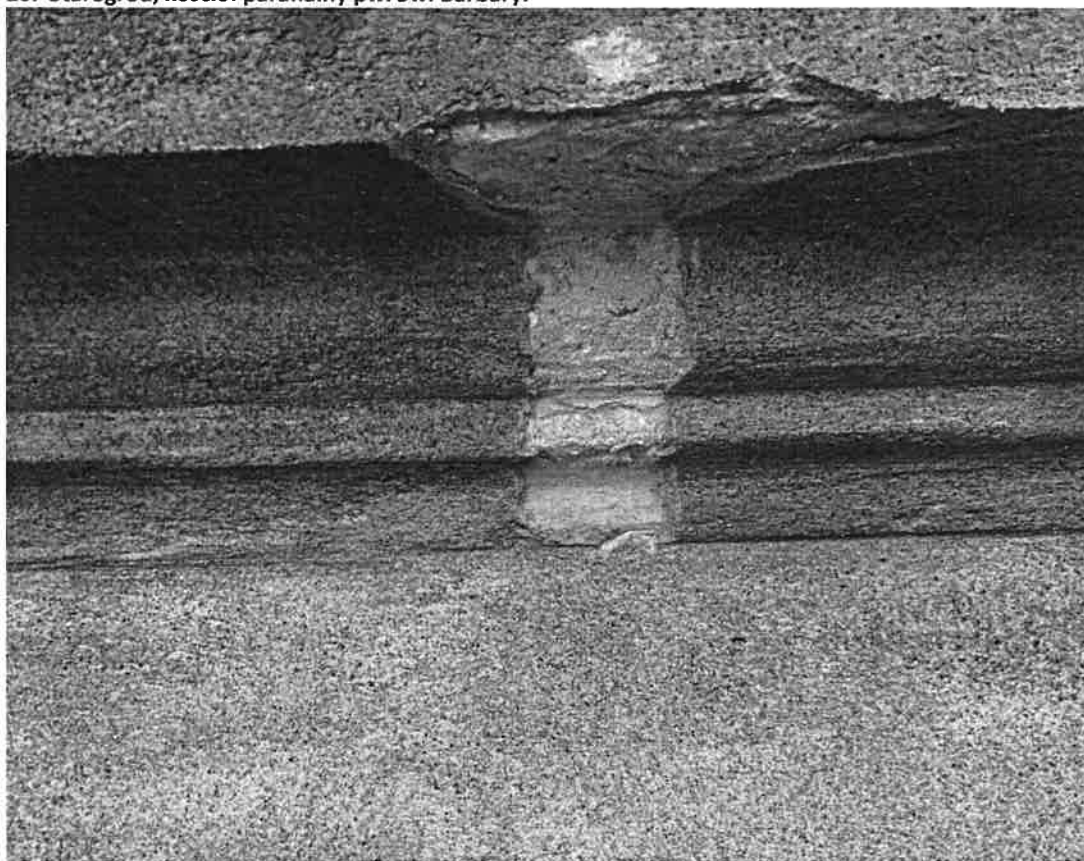
18. Starogród; kościół parafialny pw. Św. Barbary Portal i drzwi wejścia głównego.

19. Starogród; kościół parafialny pw. Św. Barbary. Portal.

20. Starogród; kościół parafialny pw. Św. Barbary.

21. Starogród; kościół parafialny pw. Św. Barbary.

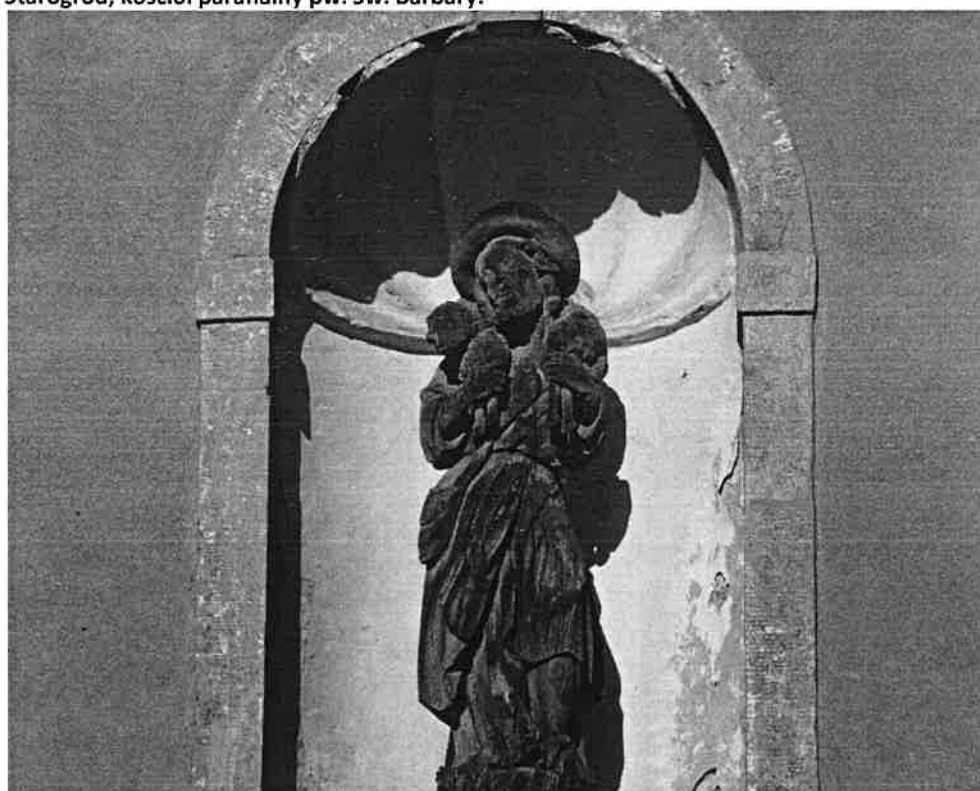
22. Starogród; kościół parafialny pw. Św. Barbary.

23. Starogród; kościół parafialny pw. Św. Barbary.

24. Starogród; kościół parafialny pw. Św. Barbary.

25. Starogród; kościół parafialny pw. Św. Barbary.

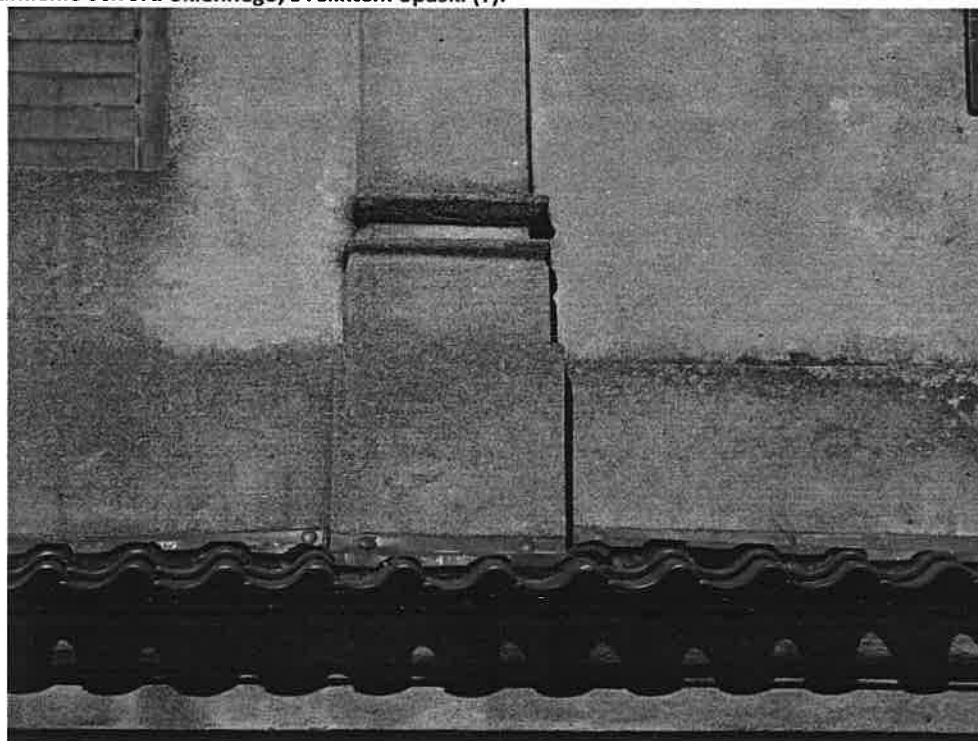
26. Starogród; kościół parafialny pw. Św. Barbary. Koncha w sklepieniu niszy wykonana przypuszczalnie z historycznej zaprawy.

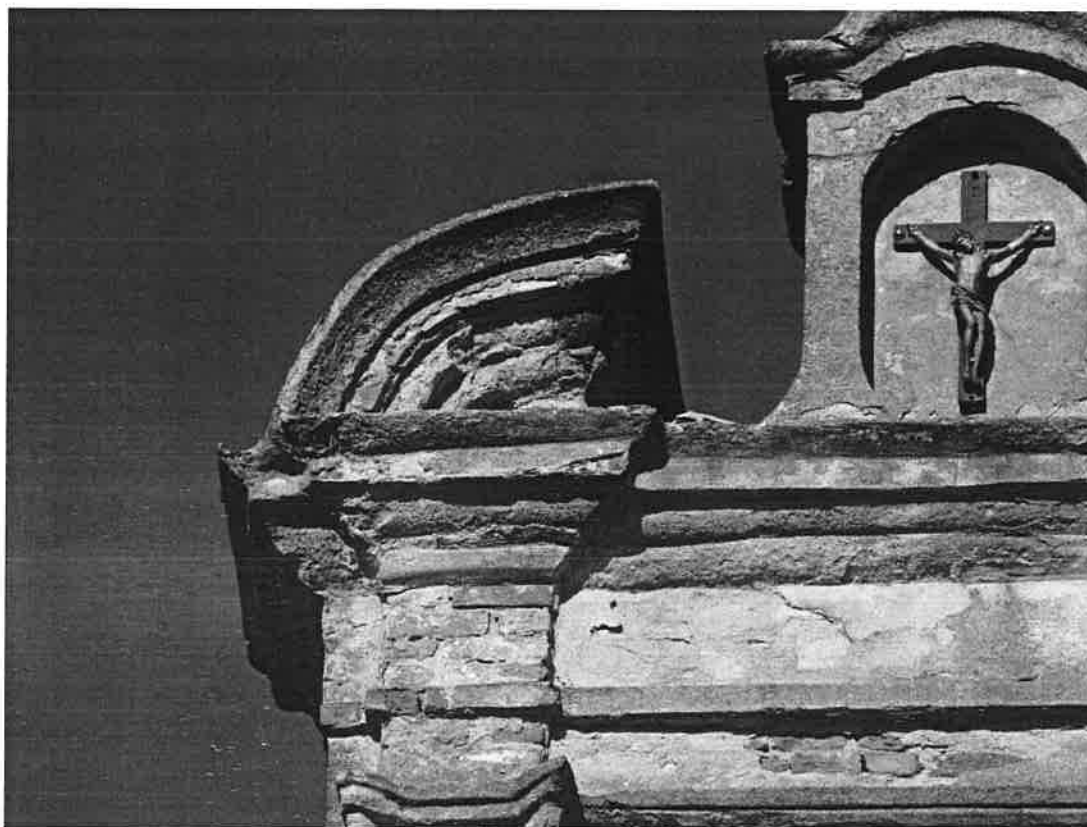
27. Starogród; kościół parafialny pw. Św. Barbary. Zbliżenie powierzchni zaprawy w niszy z figurą Chrystusa.

28. Starogród; kościół parafialny pw. Św. Barbary – elewacja frontowa korpusu; szczyt. Uprozczone obramienie otworu okiennego, z reliktem opaski (?).

29. Starogród; kościół parafialny pw. Św. Barbary – elewacja frontowa korpusu; szczyt, części środkowa i wschodnia. Ciemne przebarwienia w okolicach parapetu i na powierzchni detalu sztukatorskiego; wzrost mikroorganizmów roślinnych.

30. Starogród; kościół parafialny pw. Św. Barbary – elewacja frontowa korpusu; szczyt, części środkowa i zachodnia. Odspojenia, głębokie ubytki wypraw i detali; ubytki i dezintegracja wątków murowych. Widoczne niestarannie wykonane detale.

IV. WYTYCZNE I PROGRAM PRAC KONSERWATORSKICH

1. WNIOSKI KONSERWATORSKIE

Na podstawie oględzin i badań elewacji stwierdzono, że materiały z pierwotnego opracowania elewacji zachowały się szczątkowo. Niemal cała powierzchnia omawianego fragmentu ściany frontowej kościoła pokryta jest wtórną zaprawą pochodzącą z powojennego remontu. Był on przeprowadzony ze względu na zniszczenie kościoła pod koniec II wojny Światowej, kiedy poza całkowitym zniszczeniem dachu znacznie uszkodzony został szczyt tej elewacji.

Pierwotna dekoracja architektoniczna, tym samym faktura i kolorystyka uległy niemal całkowitemu zniszczeniu. Obecnie stan techniczny wtórnych wypraw i detali sztukatorskich przedstawia się źle, do tego ulega szybkiemu pogorszeniu, fragmentarycznie jest krytyczny, co stwarza zagrożenie zarówno dla oryginalnej substancji zabytku jak i dla użytkowników obiektu i wymaga niezwłocznej interwencji.

Analiza znalezionych na elewacji fragmentów historycznego opracowania pozwoliła na ustalenie pierwotnej kolorystyki tynków na licu i detalu. Zaproponowano dwa kolory zbliżone do tych historycznych.

Odślonięto również fragment żłobkowanej (wklęsłej) linii tworzącej obramienie okna na szczycie. Linia ta wykonana w zaprawie, która nie jest pierwotna, pochodzi prawdopodobnie z okresu remontu w XIX lub początku XX wieku.

Wokół okien flankujących niszę wykonane były prawdopodobnie opaski analogiczne do zachowanej wokół niszy, które widoczne są na archiwalnej fotografii kościoła.

Uwzględniając stan zachowania i wyniki badań proponuje należy przyjąć, że zaplanowane prace będą miały w dużym stopniu charakter konserwatorsko-rekonstrukcyjny, ukierunkowany na powstrzymanie degradacji obiektu i przywrócenie właściwych walorów estetycznych adekwatnych lub zbliżonych do stanu pierwotnego, poprzez ekspozycję elementów kamiennych, korekty lub rekonstrukcje form detalu sztukatorskiego w oparciu o zachowane detale i materiały archiwalne a także odtworzenie kolorystyki elewacji z zastosowaniem właściwych materiałów. Ze względu zarówno na niewłaściwą formę, jak i zastosowane materiały nie spełniające wymogów konserwatorskich, konieczne jest usunięcie współczesnych materiałów. W trakcie prac należy wnikliwie identyfikować i zabezpieczać

wszelkie odsłonięte relikty dawnej dekoracji architektonicznej i opracowań kolorystycznych, i wykorzystać je jako ostateczną podstawę rekonstrukcji form i kolorystyki obiektu.

W trakcie prac należy również zwrócić uwagę na wszystkie ślady, szczególnie w obrębie szczytu kościoła, które mogą wskazywać na inne kształty detali lub inną historyczną formę np. spływów w zwieńczeniu, aby ewentualnie na ich podstawie dokonać niezbędnych korekt w celu przybliżenia oryginalnego opracowania.

Prace powinny być prowadzone i koordynowane przez osobę doświadczoną, posiadającą odpowiednie kwalifikacje określone w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r., ponadto realizowane przez zespół doświadczonych konserwatorów i renowatorów, wyposażonych w aktualną wiedzę branżową, korzystających w sposób umiety z tradycyjnych, jak i nowoczesnych technik oraz technologii budowlanych, z zastosowaniem wysokogatunkowych, atestowanych produktów dedykowanych obiektom zabytkowym.

3. PROGRAM PRAC KONSERWATORSKO-RESTAURATORSKICH

A. PRACE KONSERWATORSKO_RESTAURATORSKIE

3.A.1. WYPRAWY I DETALE SZTUKATORSKIE

1. W pierwszej kolejności należy usunąć z elewacji luźne bądź silnie odspojone fragmenty wypraw by nie zagrażały bezpieczeństwu prac.
2. Kolejno zdemontować wszystkie elementy wtórne – haki dystansowe, i.in. elementy instalacji elektrycznej ułożone na powierzchni, wkręty, gwoździe.
3. W miejscach skupisk mikroorganizmów roślinnych należy przeprowadzić zabiegi dezynfekcji preparatem o właściwościach biobójczych (np. *Biotin R*, roztwór 3-5%, *Preventol RI*, 2-10%, *Algat* lub zbliżony).
4. Usunąć ostrożnie wtórne wyprawy (okresu powojennego remontu). Podczas usuwania nawarstwień należy zwrócić szczególną uwagę na relikty pierwotnej dekoracji – zachowane profile gzymśów, opasek okiennych, wyprawy, warstwy malarskie, które należy udokumentować w formie rysunkowej lub fotograficznej.
5. Konserwacja i stabilizacja odsłoniętych pozostałości historycznych wypraw, detali i warstw barwnych: wzmocnienie strukturalne preparatem hydrofilnym na bazie estrów kwasu krzemowego, podklejenie tynków i zapraw wraz z wypełnieniem odspojień preparatem na bazie wapna np. PLM, zabezpieczenie krawędzi opaskami z zaprawy wapiennej.

6. Odsłonięte wątki i struktury murowe – cokół, gzymsy, i.in. oczyścić z luźnych i nieodwracalnie zdeintegrowanych fragmentów zapraw i budulca, następnie odpylić przy użyciu sprężonego powietrza.
7. W przypadku stwierdzenia na powierzchni odsłoniętych cegieł, wykwitów lub zniszczeń spowodowanych obecnością soli higroskopijnych należy przeprowadzić zabiegi odsalające metodą swobodnej migracji soli do rozszerzonego środowiska z zastosowaniem okładów z pulpy celulozowej lub mieszaniny pulpy celulozowej, bentonitu u piasku kwarcowego.
8. Fragmenty muru zdeintegrowane lub rozpadające się, należy przemurować lub głęboko wyspoinować zaprawą wapienną z dodatkiem białego cementu 52,5 (4:1) i lokalnego piasku kwarcowego (1cz. spoiwa : 3 cz. wypełniacza), a ubytki uzupełnić cegłą o nasiąkliwości i wytrzymałości mechanicznej zbliżonej do cegieł oryginalnych.
9. Cegły o znacznym stopniu osłabienia strukturalnego należy wzmocnić strukturalnie przez impregnację preparatem na bazie estrów kwasu krzemowego np. KSE 300 zgodnie z instrukcją producenta i zachowaniem warunków sezonowania.
10. Ubytki zaprawy w spoinach należy uzupełnić zaprawą wapienno-piaskową jak w p.8.
11. Należy odtworzyć profilowania w obrębie gzymsów i detal architektoniczny na podstawie odsłoniętych lub zachowanych śladów. Zaleca się zastosowanie zapraw na bazie wapna hydraulicznego (np. NHL KalkPutz prod. KEIM) o odpowiednio dobranej granulacji lub gotowych zapraw sztuka-torskich na spoiwach hydraulicznych.
12. Lico muru należy otynkować zaprawą na bazie wapna hydraulicznego no. NHL KalkPutz (Fein, Grob) prod. Keim lub samodzielnie przygotowaną z dołowanego wapna hydratyzowanego i piasku o odpowiedniej granulacji. Lico zaprawy należy gładko zatrzeć miękko opracowując krawędzie.
13. Tynki na licu muru i detalu architektonicznego należy pomalować farbą mineralną – krzemianową w kolorze ustalonym na podstawie analizy odsłoniętych pozostałości po wykonaniu prób in situ, po zaakceptowaniu przez WUOZ.

3.B.3. ELEMENTY KAMIENNE - PIASKOWIEC - opaska wokół niszy

1. W pierwszej kolejności należy usunąć wtórne materiały i powłoki z powierzchni kamienia. Z dużą ostrożnością należy odkuć wtórne materiały, odspoić warstwy zapraw nie naruszając powierzchni kamienia.
2. Miejsca porażone mikroorganizmami należy zdezynfekować preparatem o właściwościach biobójczych (np. *Biotin R*, roztwór 3-5%, *Preventol RI*, 2-10% lub zbliżony)

3. Pozostałości zapraw cementowych należy usunąć metodami ściernymi -ostrożnie szlifując wtórne zaprawy bez naruszenia powierzchni kamienia.
4. Osłabione fragmenty kamienia należy wzmocnić strukturalnie preparatem na bazie estrów kwasu krzemowego np. KSE 300 prod. Remmers zachowując warunki impregnacji i sezonowania określone przez producenta.
5. W przypadku wystąpienia wykwitów związanych z obecnością soli higroskopijnych należy przeprowadzić zabiegi odsalające, metodą swobodnej migracji soli do rozszerzonego środowiska (kompresy z ligniny i wody destylowanej lub mieszaniny pulpy celulozowej, piasku szklarskiego i bentonitu). Zabiegi powtarzać do uzyskania poniżej 1,5% zawartości zoli rozpuszczalnych.
6. Powierzchnię kamienia należy doczyścić mikropiaskarką i pudrem korundowym doświadczalnie dobierając ciśnienie i ilość oraz granulację kruszywa.
7. Nawarstwienia zawierające gips należy doczyścić metodą chemiczną stosując okłady nasyczone roztworem węglanem amonu o stężeniu 10-20%.
8. Przebarwienia i zaplamienia spowodowane mikroorganizmami lub innymi czynnikami należy rozjaśnić okładami ze środków utleniających np. Perhydroflu lub 10% roztworu podchlorynu wapnia.
9. Po oczyszczaniu powierzchni kamienia należy spłukać wodą i w razie konieczności założyć okład z ligniny lub pulpy celulozowej na czas wysychania.
10. Ubytki kamienia należy uzupełnić zaprawą mineralną imitującą kamień, barwioną w masie, na bazie białego cementu marki 52,5, z dodatkiem odpowiedniego kruszywa i pigmentów żelazowych.
11. W przypadku konieczności scalenia kolorystycznego należy zastosować laserunki na spoiwie krzemianowym.

3.B.4. ELEMENTY METALOWE - plakieta, krucyfiks, chorągiewki wiatrowe.

1. Elementy metalowe należy zdemontować i przenieść do pracowni.
2. Elementy wykonane z blachy miedzianej - plakiety, należy oczyścić z produktów korozji i patyny metodą chemiczną, za pomocą okładów z pulpy celulozowej nasączonej 10% roztworem winianu potasu i sodu, opcjonalnie z dodatkiem wodorotlenku sodu.
3. Po usunięciu nawarstwień powierzchnię metalu wypolerować pastą do czyszczenia metali kolorowych (np. *Duraglit*), następnie odtłuścić acetonem.

4. W celu ograniczenia korozji niezwłocznie pokryć inhibitorem w postaci 1% benzotriazolu (BTA), a następnie dwukrotnie warstwą bezbarwnego lakieru akrylowego.
5. Elementy wykonane ze stali – kotwy i krucyfiks należy oczyścić z produktów korozji mechanicznie, szczotkami drucianymi, odpowiednim materiałem ściernym lub metodą piaskowania strumieniowego, następnie odtłuścić acetonem.
6. W przypadku stwierdzenia na elementach pozostałości warstw pozłotniczych odtworzyć pierwotne opracowanie przy zastosowaniu systemu *Instacol Kölner*. Powierzchnię złota zabezpieczyć powłoką zabezpieczyć 10% roztworem żywicy akrylowej na bazie metakrylanu metylu (*Paraloid B44*).
7. W celu ograniczenia procesów korozji powierzchnię stalowych elementów pokryć kilkakrotnie inhibitorem w postaci 10 % taniny i wgrzać ją w powierzchnię metalu.
8. Następnie powierzchnie i elementy metalowe (ze stopów żelaza) pokryć farbą antykorozyjną np. Farba do metalu szybkoschnąca SpeedCoat Aqua w kolorze grafitowym o wykończeniu matowym.
9. Elementy zamontować na elewacji za pomocą stosownych złącz, np. kute kotwy, śruby z nakrętką kwadratową, następnie zabezpieczyć farbą antykorozyjną, jw.

3.B.5. STOLARKA

ELEMENTY POKRYTE FARBĄ – okna

1. Demontaż okien.
2. Ostrożne usunięcie kitu i demontaż szklenia.
3. Oczyszczenie ram okiennych z powłok farb z równoczesnym wykonaniem odkrywek w celu weryfikacji kolorystyki historycznych opracowań.
4. Wzmocnienie – impregnacja drewna roztworem żywicy Paraloid B-72 w toluenie w doświadczalnie dobranym stężeniu.
5. Naprawa stolarska – wymiana elementów zniszczonych na skutek korozji biologicznej.
6. Zagruntowanie i pomalowanie drewna powłoką kryjącą w kolorze starej bieli.
7. Montaż szklenia po oczyszczeniu z powierzchniowych zabrudzeń z zastosowaniem kitu na bazie pokostu.
8. Montaż okien i okitowanie ram zaprawą wapienną z wypełniaczem z włókien organicznych.

V ANEKS - BADANIA KONSERWATORSKIE

1. CEL BADAŃ

Podstawowym celem poniższego opracowania, jest rozpoznanie oryginalnej kolorystyki tynków, detali i stolarki oraz określenie możliwości jej odtworzenia.

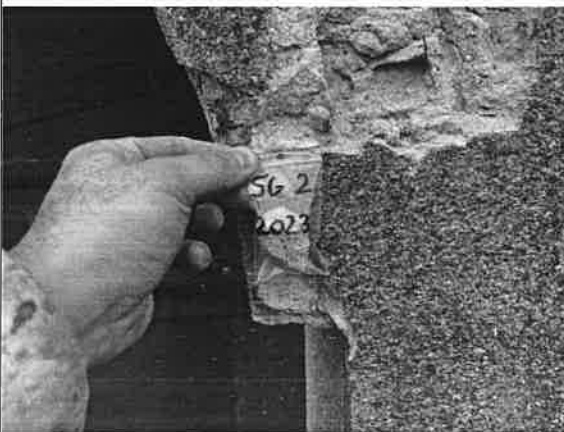

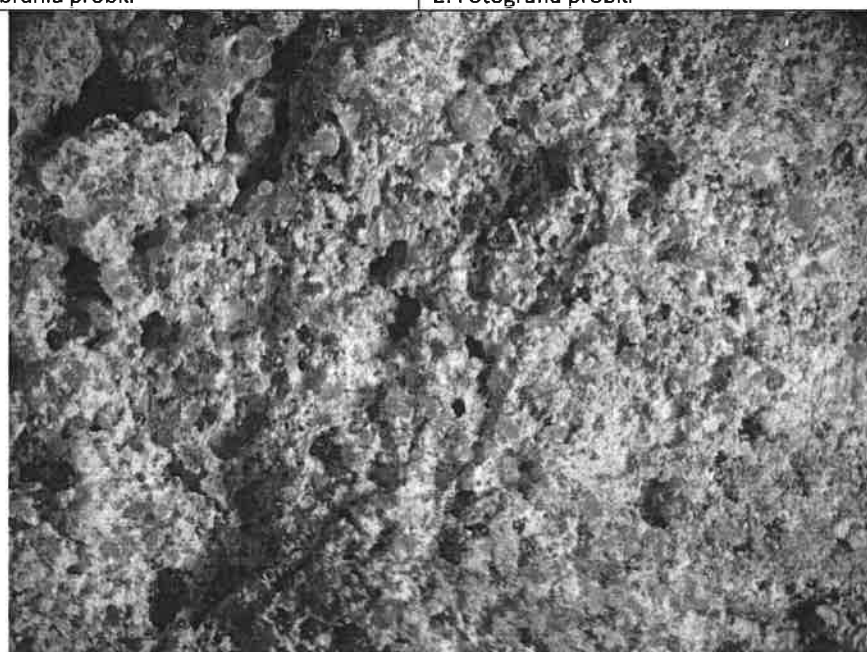
Badania mają na celu, rozpoznanie stratygrafii poszczególnych warstw malarskich w przypadku stolarki elewacyjnej oraz identyfikacji warstw tynkarskich i malarskich znajdujących się na elewacji budynku.

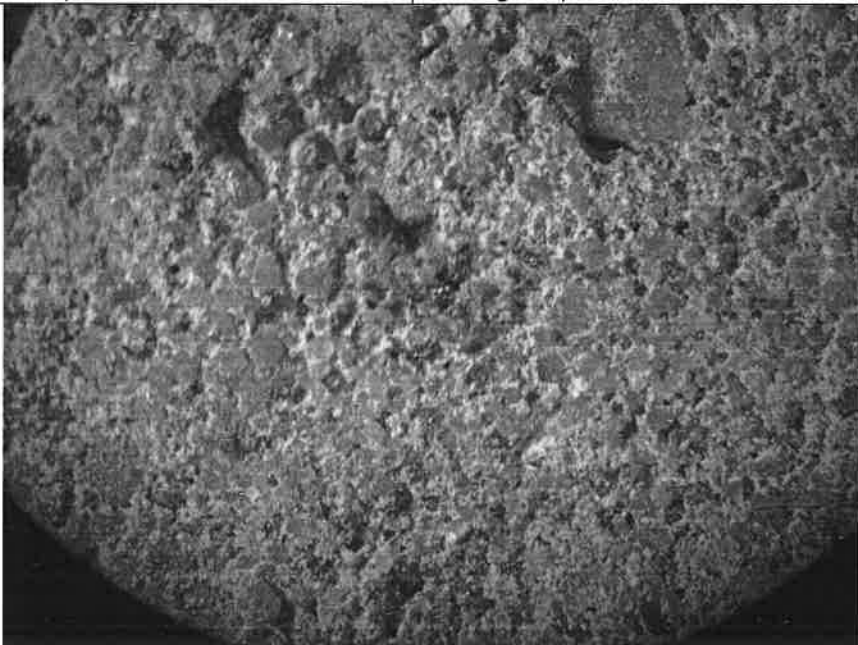
Badania mają charakter sondażowy. Na ich podstawie zostaną wyciągnięte wnioski, umożliwiające sformułowanie wytycznych na potrzeby projektu konserwatorskiego i opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich elewacji. Zakres badań obejmuje pobranie próbek do wykonania przekrojów i dokumentacji fotograficznej w powiększeniu.

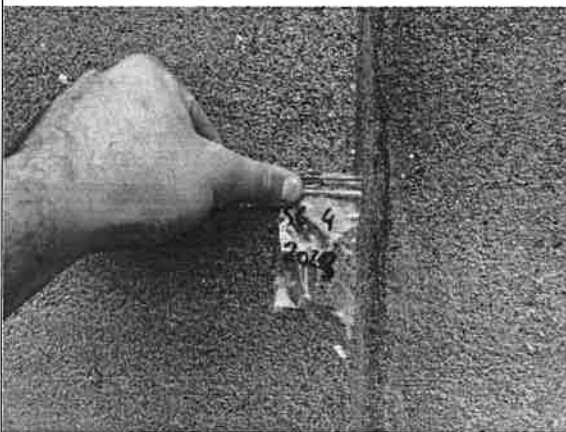

2. ZAKRES I METODYKA BADAŃ

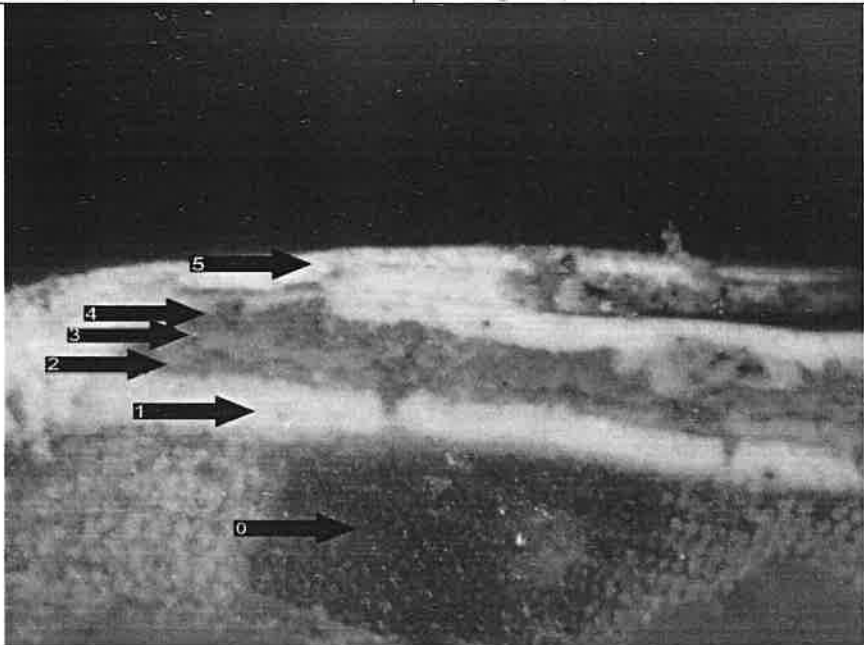
Przedstawione poniżej badania, polegają na pobraniu próbek zachowanych tynków oraz stolarki okiennej i drzwiowej. Pojedyncze próbki utrwalono w żywicy wykonano naszlify i sfotografowano je pod mikroskopem w celu dokumentacji stratygrafii, pozostałe sfotografowano na przełamach oraz ich powierzchnie, na koniec opisano identyfikując stratygrafię. Dokumentacje odkrywek i przekrojów zestawiono w tabelach i podsumowano.

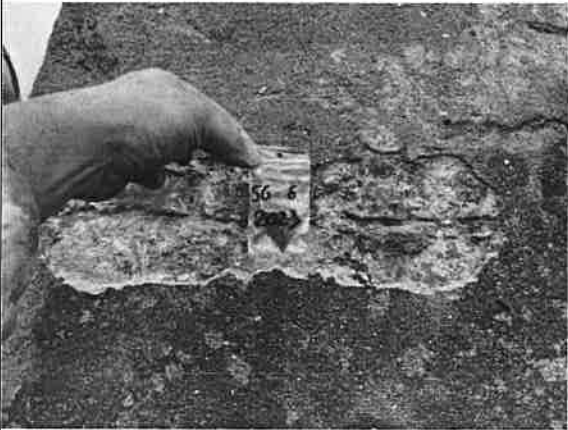

KARTA PRÓBK NR 1	
Adres: Starogród, kościół parafialny pw. św. Barbary	
Lokalizacja: Fasada, kond. III, okno, opaska okienna, strona wschodnia tynk spodni	
1	
	
1. Miejsce pobrania próbki	2. Fotografia próbki
	
3. Powiększenie przekroju	

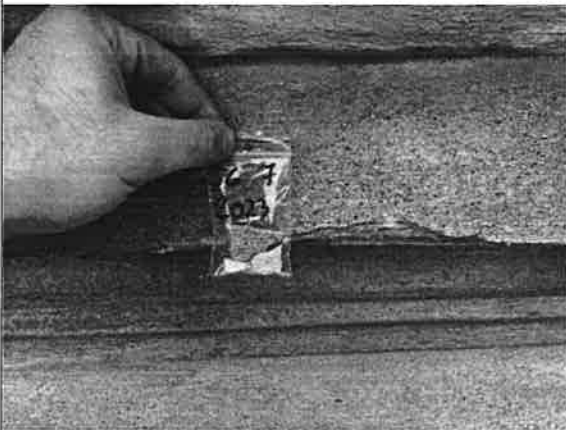

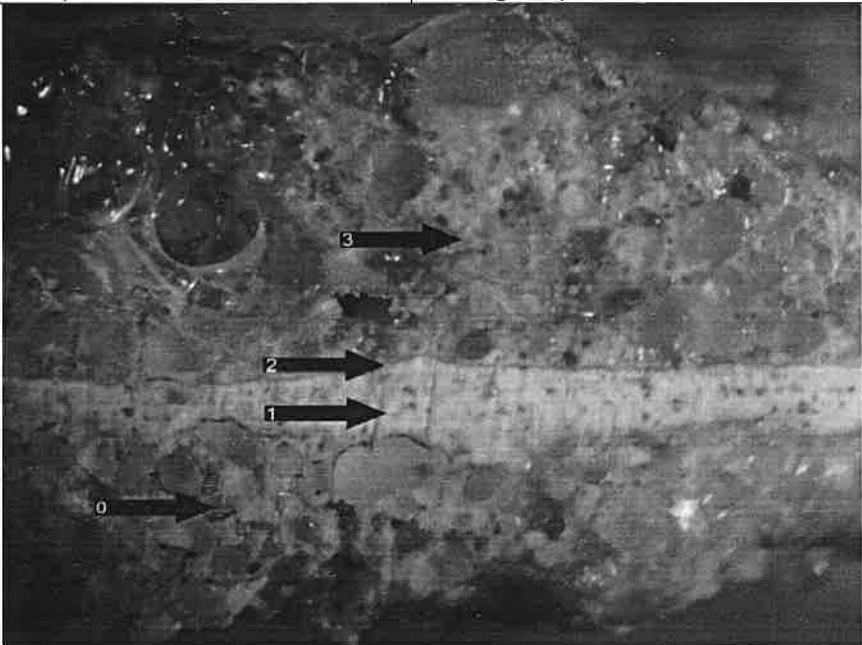
KARTA PRÓBK NR 2	
Adres: Starogród, kościół parafialny pw. św. Barbary	2
Lokalizacja: Fasada, kond. III, okno, opaska okienna, strona wschodnia, tynk powierzchniowy	
	
1. Miejsce pobrania próbki	2. Fotografia próbki
	
3. Powiększenie przekładu	

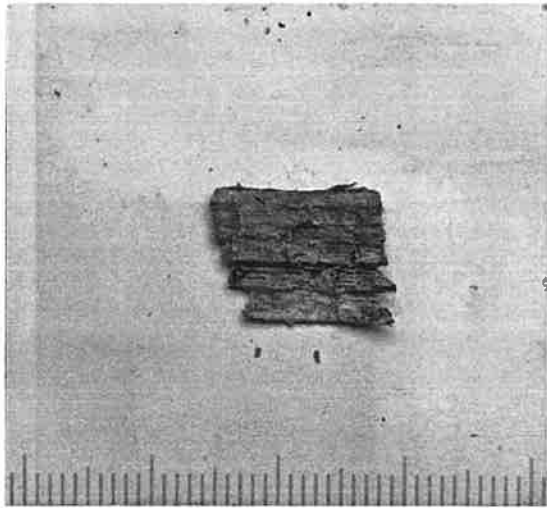
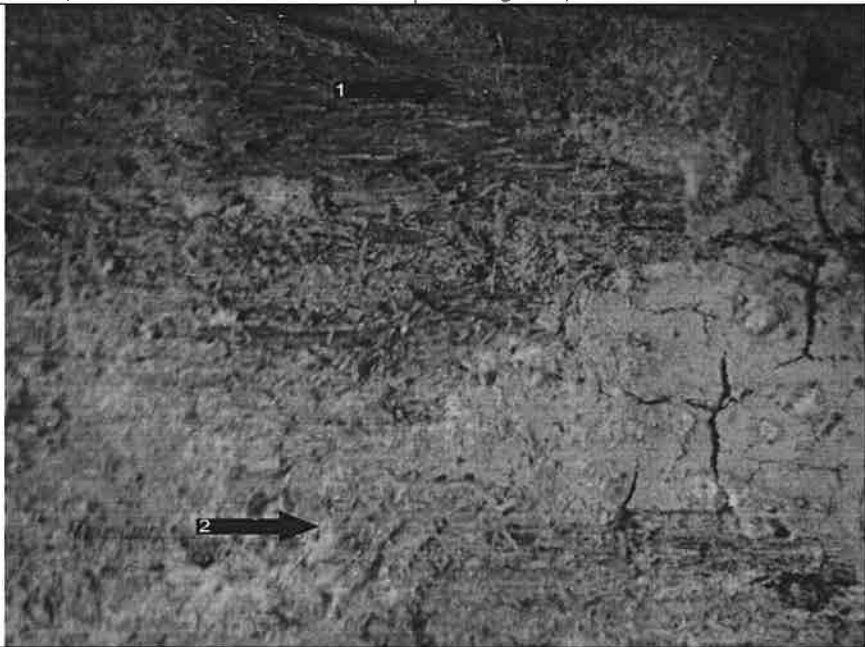
KARTA PRÓBK NR 3	
Adres: Starogród, kościół parafialny pw. św. Barbary	
Lokalizacja: Fasada, kond. III, okno, opaska okienna, strona wschodnia.	
3	
	
1. Miejsce pobrania próbki	2. Fotografia próbki
	
3. Powiększenie przekroju	

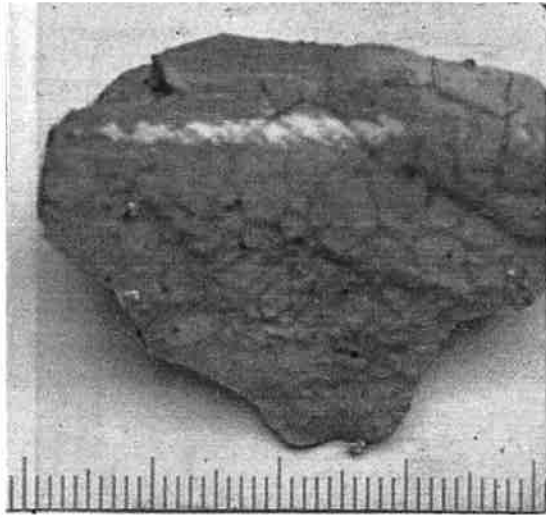
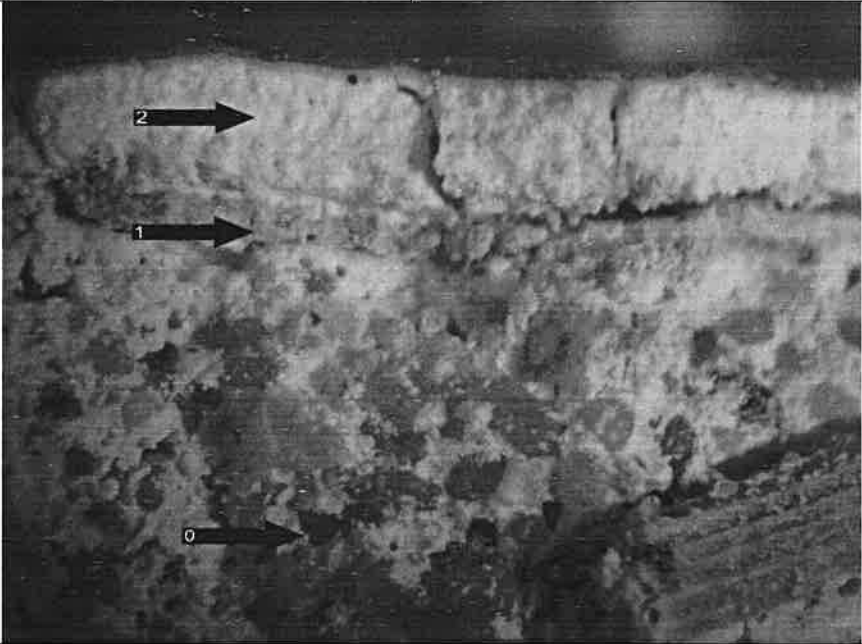
KARTA PRÓBK NR 4	
Adres: Starogród, kościół parafialny pw. św. Barbary	
Lokalizacja: Fasada, kond. III, pilaster zachodni, krawędź wschodnia	
4	
	
1. Miejsce pobrania próbki	2. Fotografia próbki
	
3. Powiększenie przekroju	

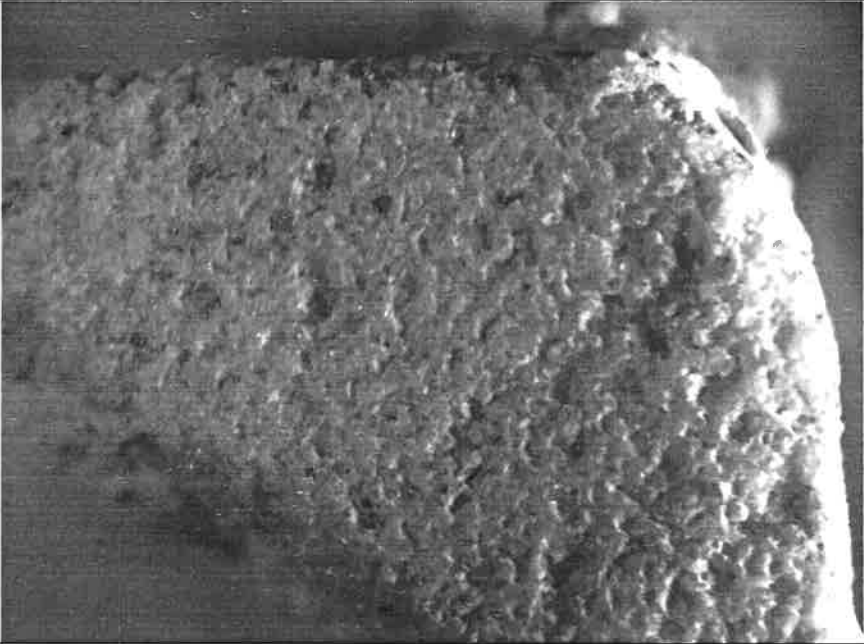
KARTA PRÓBK NR 5	
Adres: Starogród, kościół parafialny pw. św. Barbary	
Lokalizacja: Fasada, kond. III, okno, opaska okienna, strona wschodnia.	
5	
1. Miejsce pobrania próbki	2. Fotografia próbki
	
3. Powiększenie przekroju	
<p>Opis:</p> <p>Na przekroju próbki znajdują się cztery warstw malar- skie.</p>	<p>0 - surowe drewno 1 - warstwa biała 2 - warstwa oliwkowa 3 - warstwa jasno-zielona 4 - warstwa ciemno-zielona 5 - warstwa biała</p>
<p>Wnioski: Pierwszą warstwą bezpośrednio na drewnie jest warstwa biała. Powierzchnia drewna jest jednak zniszczona, co może sugerować, że była ona czyszczona przed malowaniem. Następnie widoczne 3 różnicowane tonalnie warstwy zieleni: oliwkowa, jaśniejsza i w kolorze butelkowej zieleni.</p>	

KARTA PRÓBK NR 6	
Adres: Starogród, kościół parafialny pw. św. Barbary	
Lokalizacja: Fasada, kond. III, szczyt, skos zachodni.	
6	
	
1. Miejsce pobrania próbki	2. Fotografia próbki
	
3. Powiększenie przekładu próbki	

KARTA PRÓBK NR 7	
Adres: Starogród, kościół parafialny pw. św. Barbary	
Lokalizacja: Fasada, kond. II/III, gzyms międzykondygnacyjny.	
7	
	
1. Miejsce pobrania próbki	2. Fotografia próbki
	
3. Powiększenie przekroju	

KARTA PRÓBK NR 8	
Adres: Starogród, kościół parafialny pw. św. Barbary	
Lokalizacja: Fasada, kond. III, okno, opaska okienna, strona wschodnia.	
8	
	
1. Miejsce pobrania próbki	2. Fotografia próbki
	
3. Powiększenie przekroju	
<p>Opis: Powierzchnia drewna mocno zniszczona. Bezpośrednio na drewnie widoczna warstwa brązowa (być może usłojenie drewna) i biała. Niemożliwe jest stwierdzenie, która z nich jest chronologicznie starsza.</p>	
<p>Wnioski: Pierwszą warstwą bezpośrednio na drewnie jest warstwa biała. Powierzchnia drewna jest jednak zniszczona, co może sugerować, że była ona czyszczona przed malowaniem. Następnie widoczne 3 różnicowane tonalnie warstwy zieleni: oliwkowa, jaśniejsza i w kolorze butelkowej zieleni.</p>	

KARTA PRÓBK NR 9	
Adres: Starogród, kościół parafialny pw. św. Barbary	
Lokalizacja: Fasada, kond. III, okno, opaska okienna, strona wschodnia.	
9	
	
1. Miejsce pobrania próbki	2. Fotografia próbki
	
3. Powiększenie przekroju	
Opis:	0 – tynk wapienno- piaskowy 1 – warstwa barwna- jasno brązowa 2 – pobiała wapienna
Wnioski:	

KARTA PRÓBK NR 10	
Adres: Starogród, kościół parafialny pw. św. Barbary	
Lokalizacja: Fasada, kond. III, okno, opaska okienna, strona wschodnia.	
10	
	
1. Miejsce pobrania próbki	2. Fotografia próbki
	
3. Powiększenie przekroju	

